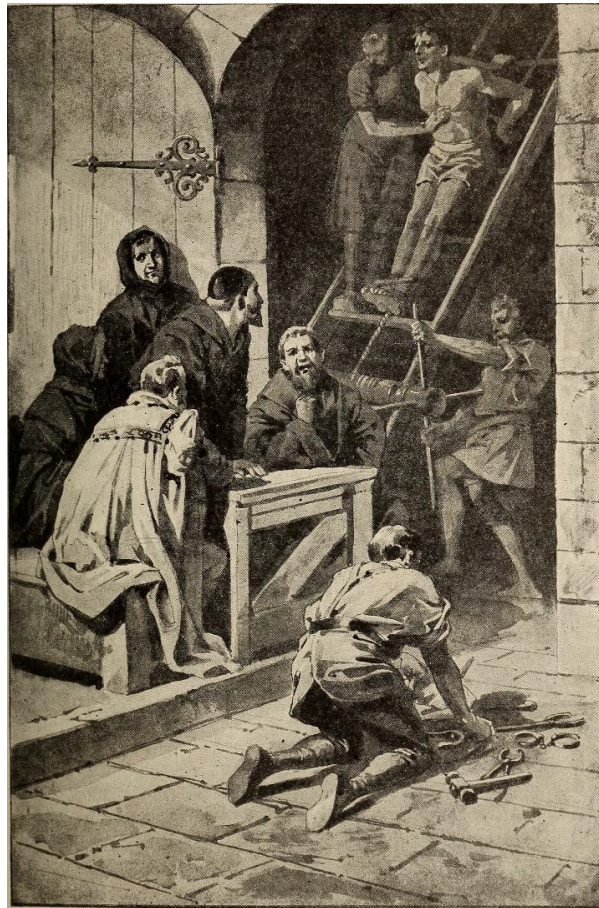

Gods zegen over leugens uit Godsvreze gedaan

Tot toerusting voor en in tijden van verdrukking

Gij zult geen vals gerucht opnemen; en stelt uw hand niet bij den goddeloze, om een getuige tot geweld te zijn. (Exodus 23:1)

Maar Petrus en Johannes, antwoordende, zeiden tot hen: Oordeelt gij, of het recht is voor God, ulieden meer te horen dan God. (Handelingen 4:19)

Een christen wordt door de Inquisitie gefolterd om hem tot een bekentenis te dwingen over wat hij verborgen zou houden.

Uit John Foxe, Book of Martyrs.¹

Dik Aangeenbrug

¹John Foxe, Actes and Monuments (Book of Martyrs), Londen 1563; de afbeelding naar de uitgave op archive.org (foxeschristianma00fox), blz. 242.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	4
1. Inleiding: de vraag en de strenge lijn	5
1.1 De vraag.....	5
1.2 De strenge lijn.....	5
1.3 Waarom deze studie werd geschreven	6
1.4 Wat het negende gebod wel verbiedt.....	6
1.5 De stelling: wanneer satan om waarheid vraagt.....	7
2. De wet vanuit haar doel gelezen	7
2.1 Twee geboden als sleutel	7
2.2 De oprechtheid van het hart tegenover de letter	8
2.3 Waarheid als instrument van het leven	9
2.4 Wie is mijn naaste?	9
2.5 Het leven als beeld van God.....	11
2.6 Twee voorwaarden.....	11
3. De overheid: dienaar of wolf	12
3.1 Romeinen 13 als functieomschrijving	12
3.2 Een overheid die onschuldigen vervolgt	12
3.3 De plicht tot beproeven	13
4. Voorbeelden uit Gods Woord	13
4.1 De vroedvrouwen van Egypte (Exodus 1)	14
4.2 De gelovige list van Rachab (Jozua 2).....	14
4.3 Samuel in Bethlehem: een dekmantel op Gods bevel (1 Samuel 16)	15
4.4 David in Gath: Psalm 34 en Psalm 56 (1 Samuel 21).....	15
4.5 De psalm van de opgejaagden: Hugenoten en Waldenzen	17
4.6 David in Ziklag: zestien maanden misleiding (1 Samuel 27).....	19
4.7 Husai en de vrouw van Bahurim: spionage in Gods hand (2 Samuel 15-17)	19
4.8 Jeremia en Zedekia: een deel van de waarheid (Jeremia 38)	20
4.9 Elisa te Dothan: de dwaalweg op Gods gebed (2 Koningen 6).....	21
4.10 Achab en de leugengeest (1 Koningen 22).....	21
4.11 List in Gods opdracht: Ai, Gideon, Salomo en Nathan	22
4.12 Jezus en de strikvraag (Johannes 8)	22
4.13 Ter zijde: de list in de krijgskunde	23
4.14 Wat de voorbeelden samen leren.....	24

5. Als de letter tegenover de barmhartigheid staat.....	25
5.1 Barmhartigheid en niet offerande.....	25
5.2 Geen vreemd vuur: de Schrift niet aanpassen aan de cultuur.....	26
5.3 De vijanden liefhebben: een schijnbare tegenstrijdigheid.....	26
5.4 De koning en de persoon: Davids vergelding.....	27
5.5 Onderscheiden als heilige opdracht: de Hebreeër en de crisis.....	27
5.6 "Ieder het zijne" of "uw naaste liefhebben"	28
5.7 Wie de waarheid spreekt om te doden: Doeg	29
5.8 Wie liegt tegen de broeders: Ananias en Saffira.....	30
5.9 Verraad onder de naam van eerlijkheid.....	30
6. Stemmen uit de historie	31
6.1 Maarten Luther (1483-1546).....	31
6.2 Hugo de Groot (1583-1645)	31
6.3 Het recht van verzet: van Knox tot Locke.....	32
6.4 Charles Hodge en de latere gereformeerde ethiek.....	35
6.5 Dietrich Bonhoeffer (1906-1945)	36
6.6 Corrie ten Boom en de Beje	37
6.7 De weging van Psalm 15.....	38
7. Gebed om een bewaakte mond	38
7.1 Het gebed van Alexander Peden (ca. 1626-1686).....	38
7.2 De vervolgde kerk van nu	39
8. Slotsom	39
Geraadpleegde werken	40

Woord vooraf

Deze studie heeft een drievoudig doel. Zij wil, onder Gods zegen, komen tot innerlijke vrijheid tegenover goddelozen die intimideren met de eis van "waarheid". Zij wil de gelovige toerusten om met een goed geweten vervolgers en kwaadwillenden te misleiden, ook wanneer het overheidsdienaren betreft, om zo onschuldigen tegen hun aanslagen te beschermen. Zij wil ten slotte voorkomen dat iemand, uit een verkeerd verstaan van het negende gebod, zelf een verrader van de onschuldige wordt.

De stelling die het geheel draagt, luidt in de woorden van Hugo de Groot: **een leugen is een onwaarheid, gesproken tegen iemand die recht heeft op de waarheid.**² Wanneer een dienaar van de vader der leugens om de waarheid vraagt, gebruikt hij de wet van God als werktuig voor het werk van de duivel. Zijn vraag is dan zelf een leugen, omdat het doel ervan niet de waarheid is, maar het kwaad dat hij de onschuldige naaste wil aandoen. Wie zo iemand, al noemt hij zich "de overheid", bedient met inlichtingen die de onschuldige naaste of hemzelf schaden, scheidt de waarheid van de liefde. Hij maakt van Gods heilige wet een moordwapen, terwijl de Schrift leert dat de liefde de vervulling van de wet is.

Maar het einde des gebods is liefde uit een rein hart, en uit een goed geweten, en uit een ongeveinsd geloof. (1 Timotheüs 1:5)

De liefde doet den naaste geen kwaad. Zo is dan de liefde de vervulling der wet. (Romeinen 13:10)

In tijden van vervolging staat de oprechte gelovige voor een keuze die hem onmogelijk toeschijnt: de letter van het gebod gehoorzamen en daarmee de dood van de naaste bezegelen, of de vijand misleiden om het leven te redden. Een lafhartig wetticisme heeft de gewetens van christenen te lang geknecht met de gedachte dat God liever een "vrome leugenloosheid" ziet dan de barmhartige redding van een vervolgte broeder of Jood. Deze studie breekt met die verlammeende traditie. Zij onderzoekt de Schrift niet door de bril van een menselijke filosofie, maar in het licht van Gods eigen hart. De vroedvrouwen in Egypte, Rachab in Jericho en de gezalfde koning David aarzelden niet de goddeloze te misleiden wanneer de naaste in gevaar was. Zij begrepen wat wij vaak vergeten zijn: dat de waarheid een schat is die toebehoort aan de gemeenschap der liefde, en dat een tiran die onschuldig bloed zoekt, zijn recht op die waarheid heeft verspeeld.

Het gebod "legt af de leugen, en spreekt de waarheid, een iegelijk met zijn naaste" (Efeze 4:25) kan in een kring van mensen die elkaar oprecht liefhebben nooit enig gevaar opleveren, zelfs niet wanneer iemand zelf gezondigd heeft en dit eerlijk belijdt (Jakobus 5:16). Het spreken van de waarheid wordt pas gevaarlijk wanneer de ander onrechtvaardig is en om de waarheid vraagt met een oogmerk dat tegen alle geboden van God ingaat.

Bedrog is in het hart dergenen, die kwaad smeden; maar degenen die vrede raden, hebben blijdschap. (Spreuken 12:20)

Moeten wij de volbrenging van het kwaad bevorderen door aan zo'n bedrieglijke vraag naar waarheid gehoor te geven, ook wanneer dit onze onschuldige naaste ernstig schaadt? Moeten wij de

²Hugo de Groot, *De iure belli ac pacis* (1625), boek III, hoofdstuk 1, paragrafen 11 tot 17. De Groot onderscheidt daar het spreken van een onwaarheid (*falsiloquium*) van de eigenlijke leugen (*mendacium*), die het recht schendt van degene tot wie men spreekt; zie hoofdstuk 6.

onrechtvaardige die naar de waarheid vraagt om te kunnen vervolgen of te vermoorden, te woord staan alsof hij een broeder was? Of mogen en moeten wij de vervolgte broeder door misleiding beschermen? Dat is de vraag van deze studie.³

1. Inleiding: de vraag en de strenge lijn

1.1 De vraag

Is het een christen geoorloofd door middel van een leugen degenen te beschermen die vervolgd worden, zoals Joden vanwege hun afkomst of christenen vanwege hun geloof? Vele Godvrezende leraren hebben geleerd dat dit volstrekt niet kan en in strijd is met Gods wil. Vele gelovigen hebben er daardoor geen helder zicht op, kunnen in gewetensnood komen en lopen gevaar een naaste die om zijn geloof of afkomst veiligheid zoekt, aan de overheid te verraden.

1.2 De strenge lijn

De strenge lijn heeft oude papieren. Augustinus (354-430) heeft haar in twee geschriften over de leugen vastgelegd. Over Rachab schrijft hij dat zij om alles wat zij deed geprezen mag worden en tot voorbeeld mag dienen, met één uitzondering:

*Maar haar liegen is niet als een voorbeeld na te volgen (...), hoewel God deze dingen gedenkwaardig heeft geëerd en het slechte deel genadig over het hoofd heeft gezien.*⁴

Thomas van Aquino heeft dezelfde lijn in de Middeleeuwen vastgezet: de leugens van Rachab en van de vroedvrouwen waren dagelijkse zonden; niet hun leugen werd beloond, maar hun goedwillendheid.⁵ Johannes Calvijn (1509-1564) schrijft in zijn verklaring van Jozua 2:

*Wat de leugen betreft, moeten wij erkennen dat zij, hoewel met een goede bedoeling uitgesproken, toch niet vrij van zonde was. Zij die menen dat een noodzakelijke leugen geheel verontschuldigd kan worden, beseffen niet voldoende hoe kostbaar de waarheid in Gods ogen is. Al is het ons doel onze broeders te helpen (...), het mag ons nooit geoorloofd zijn te liegen, want dat kan nooit juist zijn wat strijdig is met de natuur van God. En God is de Waarheid.*⁶

De Westminster Larger Catechism (1647) rekent onder de zonden tegen het negende gebod niet alleen het liegen, maar ook het verzwijgen van de waarheid en het "ontijdig zwijgen in een rechtvaardige zaak".⁷ In onze tijd verdedigt Wayne Grudem (1948) dezelfde lijn: nergens in de Schrift zou enige vorm van leugen uitdrukkelijk worden goedgekeurd, ook niet om onschuldig leven te beschermen; de vele uitspraken over de leugen veroordelen haar altijd.⁸

³De Bijbelcitaten volgen de Statenvertaling. De versnummering van de Psalmen is die van de Statenvertaling, waarin het opschrift als vers 1 meetelt.

⁴Augustinus, *Contra mendacium*, hoofdstuk 15 (paragraaf 32-34); Engelse tekst in *Nicene and Post-Nicene Fathers*, eerste reeks, deel III, blz. 497.

⁵Thomas van Aquino, *Summa Theologiae* II-II, quaestio 110, artikel 3, antwoord op de vierde tegenwerping.

⁶Johannes Calvijn, *Verklaring van Jozua*, bij Jozua 2:4; Nederlandse uitgave *De Groot Goudriaan*, Kampen (Jozua, Richteren en Ruth), blz. 34.

⁷Westminster Larger Catechism, vraag en antwoord 145.

⁸Wayne Grudem, "Why It Is Never Right to Lie: An Example of John Frame's Influence on My Approach to Ethics", paper voor de Evangelical Theological Society, 2012; raadpleegbaar op waynegrudem.com.

In de gereformeerde gezindte in Nederland is deze lijn breed onderwezen. De leugen zou naar haar wezen in strijd zijn met God, Die de Waarheid is; ook de zogenaamde noodleugen zou formeel een overtreding van het negende gebod blijven, zodat wie haar hanteert om een leven te redden, schuld op zich laadt en op vergeving aangewezen blijft. Dat de tegenstander door zijn gedrag zijn recht op de waarheid zou hebben verspeeld, werd afgedaan als een gevaarlijk jezuïtisme. Zo bleef ook na de Tweede Wereldoorlog een loodzware last liggen op het geweten van wie de Gestapo had misleid om onderduikers te redden.

De Bijbel veroordeelt de leugen inderdaad in duidelijke bewoordingen (Leviticus 19:11; Spreuken 12:22; Efeze 4:25). Desondanks zegent God Rachab in het misleiden van de overheidsdienaren die de Hebreeuwse verspieders probeerden te vangen. Daarover gaat het in het vervolg.

1.3 Waarom deze studie werd geschreven

Ik ben zelf in een calvinistisch en reformatorisch denkkader grootgebracht, waarin het liegen tegen een kwaadaardige overheid zeer gevoelig ligt en liegen per definitie in alle gevallen ernstig en verkeerd heet. Gedreven door de noodzaak om een Bijbels antwoord te vinden dat standhoudt in tijden van beproeving en vervolging, ben ik in 2014 een onafhankelijk onderzoek van de Heilige Schrift begonnen. Ik heb er bewust voor gekozen de Bijbel eerst op haar eigen getuigenis te lezen, zonder theologische systemen ernaast, om een fundament te leggen dat uitsluitend rust op Gods Woord en de daarin gegeven voorbeelden.

Pas na die studie kwam ik de tegengestelde opvattingen tegen, zoals die van Augustinus, Calvijn en Grudem, en ook de opvattingen van Luther, Hugo de Groot, Rutherford, Hodge en Bonhoeffer, die de mijne bleken te delen. Op de stellingen van de eerste groep ga ik niet uitvoerig in. Grudem pleit krachtig voor de onschendbaarheid van de waarheid, maar neemt een andere afslag dan deze studie: zijn doel is de formele juistheid van de taal, in het vertrouwen dat God de gevolgen regeert; mijn doel is te onderzoeken wat God bedoelt met "gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste" (Exodus 20:16). Omdat ook dit gebod "in een hoofdsom wordt begrepen, namelijk in dit: Gij zult uw naaste liefhebben gelijk uzelf" (Romeinen 13:9), moeten wij vragen of wij de wet vervullen wanneer wij de waarheid spreken tegen degene die de waarheid niet liefheeft, maar haar misbruikt om onze onschuldige naaste te beschadigen. Grudem staat hier voor de theologen van het ethisch absolutisme, die stellen dat een conflict tussen Gods geboden onmogelijk is. Dat is juist op het niveau van het doel van de wet; op het formele niveau van de letter doet het conflict zich wel degelijk voor, en juist daar moet de gelovige weten wat hij te doen heeft.

Tot mijn bemoediging ontdekte ik in een later stadium dat de slotsommen van mijn eigen onderzoek aansluiten bij een eeuwenoude en krachtige theologische traditie. De stemmen uit de historie die in hoofdstuk 6 aan het woord komen, zijn dan ook een bevestiging achteraf, geen uitgangspunt. Zij laten zien dat de weg van de heilige list en de weerbaarheid die hier wordt geschetst, geen nieuwe leer is, maar een beproefde weg van de Kerk der eeuwen, gefundeerd op de Heilige Schrift.

1.4 Wat het negende gebod wel verbiedt

Dit alles is niet bedoeld om een lans te breken voor de gedachte dat liegen "een beetje" geoorloofd zou zijn. Dat is het volstrekt niet. De Heidelbergse Catechismus leert in Zondag 43 glashelder de bedoeling van het negende gebod:

Dat ik tegen niemand valse getuigenis geve, niemand zijn woorden verdraaie, geen achterklapper of lasteraar zij, niemand lichtelijk en onverhoord oordele of helpe veroordelen; maar allerlei liegen en bedriegen, als eigen werken des duivels, vermijde, tenzij dat ik de zware toorn Gods op mij laden wil; insgelijks, dat ik in het gericht en alle andere handelingen de waarheid liefhebbe, oprechtelijk spreke en belijde; ook de eer en het goed gerucht van mijn naaste naar mijn vermogen voorsta en bevordere.⁹

Het is immers de duivel die de vader der leugens is. Daarover gaat het in deze studie dus niet. Het gaat over de vraag of een vraag naar de waarheid, gesteld door iemand met de geest van satan en ten dienste van het verwoesten van mensenlevens, eerlijk beantwoord mag of moet worden.

Gij zijt uit den vader den duivel, en wilt de begeerten uws vaders doen; die was een mensenmoorder van den beginne, en is in de waarheid niet staande gebleven; want geen waarheid is in hem. Wanneer hij de leugen spreekt, zo spreekt hij uit zijn eigen; want hij is een leugenaar, en de vader derzelve leugen. (Johannes 8:44)

1.5 De stelling: wanneer satan om waarheid vraagt

Wij moeten durven vaststellen dat satan ook liegt wanneer hij naar de waarheid vraagt, want er is niets in zijn wezen dat om waarheid vraagt. Hij wordt niet alleen een leugenaar genoemd, maar de vader der leugen. Zelfs wanneer hij een feitelijk juist antwoord eist, is het doel van die vraag een leugen. Daaruit volgt de gewetensvraag: beantwoord ik aan het doel van Gods wet, de wet die van mij eist dat ik de waarheid spreek tegen mijn naaste, wanneer ik met een feitelijk juist antwoord de moordenaar de weg wijs naar mijn naaste? Het "ja" tegen de waarheidsvraag van de moordenaar is het "nee" tegen het leven van de onschuldige. Is dat Gods doel met het gebod "gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste"? Is de hoofdsom van de wet: "gij zult de kwade liefhebben, opdat de goede iets kwaads verkrijgt"? Of is het wat Paulus onderwijst?

Gij zult geen valse getuigenis geven (...) en zo er enig ander gebod is, wordt in dit woord in een hoofdsom begrepen, namelijk in dit: Gij zult uw naaste liefhebben gelijk uzelfen. De liefde doet den naaste geen kwaad. Zo is dan de liefde de vervulling der wet. (Romeinen 13:9-10)

Wanneer de letter van een gebod, de feitelijke juistheid, wordt misbruikt om de hoofdsom van de wet, de bescherming van de naaste, te vernietigen, dan is die letterlijke naleving geen gehoorzaamheid, maar een vorm van wetteloosheid. Wie beweert dat men altijd de feitelijke waarheid moet spreken tegen de vervolger, stelt in feite dat de wet luidt: "Gij zult de tiran dienen met inlichtingen, opdat de naaste de dood verkrijgt." Dat staat haaks op het wezen van God. **De wet is pas "vol" en "juist" wanneer zij de onschuldige naaste beschermt.**

2. De wet vanuit haar doel gelezen

2.1 Twee geboden als sleutel

Waarheid is in de Schrift niet slechts het correct weergeven van feiten, maar het handelen in overeenstemming met Gods Woord. Wie de feiten spreekt om de beul te helpen, spreekt feitelijk juist, maar handelt in de kern leugenachtig tegenover het doel van Gods geboden, die ten leven zijn.

⁹Heidelbergse Catechismus, Zondag 43, vraag en antwoord 112.

Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf; Ik ben de HEERE! (Leviticus 19:18)
Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste. (Exodus 20:16)
Kiest dan het leven, opdat gij levet, gij en uw zaad. (Deuteronomium 30:19)

Wanneer wij op de dag van het oordeel voor God staan, wat zal dan zwaarder wegen? Dat wij een mens met moorddadige bedoelingen hebben misleid om een mensenleven, het beeld van God, te redden? Of dat wij onze eigen reputatie van eerlijkheid hebben gered, terwijl wij toekeken hoe onze naaste onrechtvaardig van bezit, gezondheid, vrijheid of leven werd beroofd? Jezus leert tegenover de Farizeeën dat de wet er is voor de mens, en niet de mens voor de wet.

En Hij zeide tot hen: De sabbat is gemaakt om den mens, niet de mens om den sabbat.
(Markus 2:27)

Om Gods geboden werkelijk te begrijpen moeten wij de Griekse bril van de abstracte waarheidsvinding afzetten en kijken naar het hart van de Gever. Gods wet is geen kille verzameling letters, maar een uiting van Vaderlijke zorg (Exodus 34:6-7). De gehele wet hangt aan twee geboden: liefde tot God en liefde tot de naaste (Mattheüs 22:40); de gehele wet wordt vervuld in één woord, de liefde (Galaten 5:14). Elke uitleg van een gebod die de naaste beschadigt, mist daarom de "gehoorzaamheid der waarheid" (1 Petrus 1:22). Het dilemma is eenvoudig: is "niet liegen" belangrijker dan "uw naaste liefhebben als uzelf"? Voor de eigengerechtigde is de letterlijke eerlijkheid een middel om de eigen reputatie te redden. Wie de feitelijke waarheid spreekt tegen een moordenaar, houdt zich misschien aan de letter van het negende gebod, maar overtreedt het fundament van de naastenliefde; hij wordt een verrader die zijn eigen vroomheid boven het leven van een ander stelt (2 Timotheüs 3:4).

De Thora geeft hierover het beslissende gebod: "stelt uw hand niet bij den goddeloze, om een getuige tot geweld te zijn" (Exodus 23:1). Dit is het leidende motief van deze studie. Onze eerlijkheid mag nooit de handlanger van geweld worden. De list tegenover de goddeloze is geen zonde, maar een heilige barrière die voorkomt dat wij medeplichtig worden aan de werken van de duivel. De Schrift is hierin onze enige en volkomen gids (2 Timotheüs 3:16).

2.2 De oprechtheid van het hart tegenover de letter

Het doel van deze studie is het voorkomen van onnodige gewetensconflicten bij hen die God meer vrezen dan mensen. Wie vasthoudt aan een wettische geest en daarmee zijn eigen ziel probeert te redden door uiterlijk de wet te houden ten koste van het leven van de medemens, handelt niet uit geloof, maar uit lafhartigheid. Een waarheidsvraag, gesteld vanuit onbarmhartige of moorddadige motieven, komt niet voort uit een hart dat de waarheid zoekt, laat staan uit een hart dat de naaste liefheeft. Bij God gaat het echter eerst om de gezindheid. De Schrift spreekt over degene "die met zijn hart de waarheid spreekt" (Psalm 15:2) en herhaaldelijk over de "oprechten van hart" (Psalm 7:11; 36:11; 64:11; 94:15; 97:11), tegenover de "verkeerden van hart" die de HEERE een gruwel zijn (Spreuken 11:20). Deze oprechtheid is de maatstaf waaraan wij kunnen weten of wij werkelijk naar Gods geboden leven, en dat is soms iets wezenlijk anders dan het uiterlijk volgen van de letter. Jezus doorbrak de Farizeese uitleg van de sabbat om goed te doen (Johannes 5:16); omgekeerd waarschuwt Hij dat men uiterlijk de wet kan houden, terwijl men in het hart al schuldig is aan overspel (Mattheüs 5:28).

Hetzelfde geldt voor het negende gebod. Men kan uiterlijk in overeenstemming met de letter "geen vals getuigenis spreken" door de schuilplaats van een naaste te verraden. Voor God staat zo iemand

echter schuldig aan medeplichtigheid aan moord, want hij heeft zijn hand bij de goddeloze gesteld om een getuige tot geweld te zijn. Exodus 23:1 legt de onverbreekelijke band tussen ons spreken en ons handelen bloot: de Schrift verbiedt ons niet alleen te liegen, zij verbiedt ons evenzeer onze hand te stellen bij de goddeloze. Wie de waarheid spreekt tegen een tiran om de naaste uit te leveren, overtreedt dit gebod rechtstreeks. Ware Godsvreze is dus: de hand van de goddeloze blokkeren, desnoods door hem de toegang tot de feiten te ontzeggen.

De Bijbel typeert hen die in tijden van nood de naaste aan de vijand overleveren als "verraders, roekeloos, opgeblazen", mensen met een gedaante van godzaligheid die de kracht ervan verloochend hebben (2 Timotheüs 3:4-5). Zij hebben de vorm van de godsvrucht, de letterlijke eerlijkheid, maar missen de kracht ervan: de liefde en de barmhartigheid, "het zwaarste der wet" (Mattheüs 23:23). De vrome weigering om de vijand te misleiden is in feite een liefdeloze vlucht voor de verantwoordelijkheid. Wie werkelijk oprecht van hart is, verstaat dat de waarheid van God altijd dient om het leven van de onschuldige te beschermen, en nooit om de moordenaar de weg te wijzen naar zijn slachtoffer.

2.3 Waarheid als instrument van het leven

Wanneer feitelijke juistheid de naaste uitlevert aan de beul, wordt de waarheid misbruikt voor het kwaad. Satan en zijn dienaren zoeken de feiten niet om de waarheid te dienen, maar om de schepping te vernietigen; voor de vader der leugen is de vraag naar de waarheid louter een middel om bloed te vergieten. Wie hem op dat moment de feiten geeft, bevestigt de ultieme leugen: dat de dood heerst over het leven. De onrechtvaardige heeft geen moreel recht op feiten die hij als moordwapen hanteert. Christus zelf leerde die wijsheid: "Geef het heilige den honden niet, en werpt uw paarlen niet voor de zwijnen" (Mattheüs 7:6).

Bij de bespreking van de noodleugen stuit men dikwijls op een diepe wettische weerstand. De Farizeeën kenden de wet, maar hanteerden haar vanuit een kille zelfzucht; zij kozen voor formele juistheid boven de wet van de barmhartigheid (Mattheüs 23:23). De parallel met de "absolute waarheidsplicht" is treffend: men verkiest de uiterlijke letter boven de redding van een leven. Deze houding verraadt een wortel van eigengerechtigheid. Men is banger voor een "onzuiver" geweten door een onwaarheid dan voor de dood van de naaste. Daarachter staat een Godsbeeld waarin God slechts als kille Rechter wordt gezien, en niet als de Vader Die barmhartigheid eist. Wie de naaste werkelijk liefheeft als zichzelf, is bereid zijn eigen naam te riskeren om die naaste te bewaren. Dat is de gezindheid van Paulus, die wenste zelf verbannen te zijn van Christus ten gunste van zijn broeders (Romeinen 9:3).

2.4 Wie is mijn naaste?

In de Schrift is "de naaste" geen abstract begrip dat de gehele wereldbevolking in één keer omvat. Hoewel in beginsel ieder mens onze naaste kan worden, stelt de wet van God duidelijke prioriteiten in onze verantwoordelijkheid en loyaliteit. De wet gebiedt niet: gij zult iedereen liefhebben, maar: gij zult uw naaste liefhebben (Leviticus 19:18). Het negende gebod luidt niet: gij zult tegen niemand een onwaarheid spreken, maar: gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste (Exodus 20:16). De Thora kiest hier bewust het woord "naaste" en niet "iedereen". Dat wijst op een sfeer van nabijheid en verbondenheid. De waarheid is een bouwsteen voor de gemeenschap met hen die ons nabij zijn; men spreekt de waarheid tegen zijn naaste omdat men samen het goede zoekt. Iemand verlaat die

sfeer op het moment dat hij een aanvaller wordt. Wie onschuldig leven bedreigt, zoals de soldaten van Farao of de knechten van de koning van Jericho, verbreekt de band van nabijheid, en de morele prioriteit verschuift van het informeren van de kwaadwillende naar de bescherming van de naaste.

De Bijbel leert een ordening van zorg in wie wij als "meest nabij" hebben te beschouwen. Dat is geen uitsluiting, maar een rangorde.

1. Het eigen huisgezin. De meest directe naaste van een man is zijn vrouw (Efeze 5:25) en zijn kinderen. Paulus stelt onomwonden: "Doch zo iemand de zijnen, en voornamelijk zijn huisgenoten, niet verzorgt, die heeft het geloof verloochend, en is erger dan een ongelovige" (1 Timotheüs 5:8).
2. De geloofsgemeenschap. Tegenover onze broeders en zusters in Christus hebben wij een bijzondere verplichting tot liefde en waarachtigheid: "laat ons goed doen aan allen, maar meest aan de huisgenoten des geloofs" (Galaten 6:10).
3. De mens die wij op onze weg tegenkomen. De gelijkenis van de barmhartige Samaritaan (Lukas 10) leert dat iemand onze naaste wordt op het moment dat wij hem in nood ontmoeten.

Men kan niet iedereen tegelijk liefhebben als zichzelf; tijd, middelen en kracht zijn beperkt. God vraagt niet dat wij de gehele wereld onderhouden ten koste van ons eigen gezin. De wetgeleerde vroeg daarom: "Wie is mijn naaste?" (Lukas 10:29), een typisch Griekse vraag naar een definitie, een grens: tot hier en niet verder. Jezus antwoordt Hebreeuws: met een verhaal over handelen, olie gieten, verbinden, op het lastdier tillen. Aan het einde vraagt Hij niet wie aan de definitie voldoet, maar: "Wie van deze drie dunkt u de naaste geweest te zijn?" Het Griekse werkwoord (ginomai, "worden") maakt duidelijk dat de naaste niet iemand is die men statisch "is", maar iemand die men wordt door barmhartigheid te doen. Het Hebreeuwse woord voor naaste, re'a, hoort bij een werkwoord dat "omgang hebben, gezelschap houden, een vriend zijn" betekent; in het Hebreeuwse denken is een naaste dan ook niet iemand die toevallig dezelfde nationaliteit heeft, maar iemand met wie men een levende verbinding aangaat.¹⁰ "Wie dan weet goed te doen, en niet doet, dien is het zonde" (Jakobus 4:17). Johannes zegt hetzelfde: wie het goed der wereld heeft, zijn broeder gebrek ziet lijden en zijn hart voor hem toesluit, in hem blijft de liefde Gods niet; laat ons niet liefhebben met het woord, maar met de daad en waarheid (1 Johannes 3:17-18).

Deze rangorde staat nooit los van de liefde tot God. "Die vader of moeder liefheeft boven Mij, is Mijns niet waardig" (Mattheüs 10:37). Juist door God boven alles lief te hebben, leren wij onze naasten met een geheiligde liefde lief te hebben, zonder hen tot afgoden te maken. Bijbelse naastenliefde is daarom concreet, geordend en verantwoordelijk; zij is geen grenzeloos humanisme. De ruimte waarin barmhartigheid zwaarder weegt dan de letter van een gebod, wordt altijd door deze rangorde bepaald: God boven de mens, en de zorg voor de naaste boven de medewerking aan het kwaad van de goddeloze.

Paulus onderwijst het beginsel van "de naaste" ook uitdrukkelijk bij het bedrog: "Dat niemand zijn broeder vertrede, noch bedriege in zijn handeling; want de Heere is een wreker over dit alles" (1 Thessalonicenzen 4:6). Het woord "broeder" bakent een sfeer van vertrouwen af. Paulus gebiedt niet dat wij de gehele wereld, moordenaars en vervolgers inbegrepen, altijd van alle feitelijke inlichtingen

¹⁰Hebreeuws re'a (Strong H7453), verwant met het werkwoord ra'ah in de betekenis "omgang hebben, bevriend zijn" (Strong H7462). De lexica onderscheiden dit werkwoord van het gelijkkluidende ra'ah "weiden, hoeden"; de dikwijls gemaakte verbinding tussen "naaste" en "herder" is daarom een treffende woordspeling, geen vaststaande afleiding.

moeten voorzien; hij stelt dat wij binnen de gemeenschap van de gelovigen een absolute plicht tot eerlijkheid hebben. Tussen broeders is bedrog een zonde tegen de liefde, omdat men iemand schaadt die op ons rekent. Zeer waarschijnlijk had Paulus hierbij Leviticus 19 in gedachten, het hoofdstuk over de heiliging waaruit hij het liefdegebod citeert (Romeinen 13:9; Galaten 5:14), en waar naast het liefdegebod staat: "Gij zult niet wandelen als een achterklapper onder uw volken; gij zult niet staan tegen het bloed van uw naaste; Ik ben de HEERE!" (Leviticus 19:16). Beide teksten spreken over een beschermde gemeenschap en beide worden bekrachtigd door Gods eigen gezag: "Ik ben de HEERE" en "de Heere is een wreker over dit alles". Waar Leviticus verbiedt door laster of verraad het bloed van de naaste in gevaar te brengen, verbiedt Paulus door bedrog de broeder te benadelen. In beide gevallen is de boodschap gelijk: de plicht tot waarheid en recht bestaat om de naaste tegen schade te beschermen. **De kwaadwillende die buiten deze orde van liefde en heiligheid staat, kan geen aanspraak maken op "de waarheid" wanneer hij daarmee de onschuldige kwaad wil doen.**

2.5 Het leven als beeld van God

Waarom weegt het leven van de naaste zo zwaar? God geeft het antwoord zelf in Zijn woord tot Noach, na het woordje "want":

Wie des mensen bloed vergiet, zijn bloed zal door den mens vergoten worden; want God heeft den mens naar Zijn beeld gemaakt. (Genesis 9:6)

Tegenwerpingen als "dat is Oude Testament" of "dat stamt uit primitieve tijden" verbleken bij Gods eigen motivering. Niet de mens heeft het laatste woord, maar God, van Genesis tot Openbaring, want door Hem zijn alle dingen geschapen (Kolossenzen 1:16). De mens moet beschermd worden omdat hij naar Gods beeld is gemaakt. Wie de tiran de waarheid vertelt over de verblijfplaats van een onschuldige, beschermt het "recht" van de dader op inlichtingen, maar verradt de heiligheid van het leven van het slachtoffer. Er zijn twee kampen: zij die God volgen en zij die de vader der leugen volgen (Johannes 8:44). Wanneer een dienaar van satan om "eerlijkheid" vraagt om te kunnen moorden, is die vraag zelf een leugen, een werktuig van de mensenmoorder.

2.6 Twee voorwaarden

Het misleiden van een moorddadige vijand is dus geen zonde, maar een christenplicht, mits aan twee voorwaarden wordt voldaan.

Ten eerste mogen de Naam en de belijdenis van onze Heere nooit worden verloochend. Wij sterven liever dan dat wij Christus verloochenen. De gemeente van Pergamus wordt geprezen omdat zij Zijn Naam hield en Zijn geloof niet verloochende, ook in de dagen waarin Antipas, de getrouwe getuige, werd gedood (Openbaring 2:13); de gemeente van Filadelfia omdat zij Zijn Woord bewaarde en Zijn Naam niet verloochende (Openbaring 3:8). De list beschermt het leven van de naaste; zij mag nooit de belijdenis van de Heere verbergen wanneer die belijdenis van ons wordt geëist.

Ten tweede zijn wij op grond van Gods Woord verplicht de onrechtvaardige te misleiden, boven een kille eerlijkheid die de naaste schaadt of zelfs verradt. Wie zwijgt of de feiten spreekt terwijl vrijheidsberoving, marteling of de dood wachten, wordt medeplichtig aan dat onrecht, ja aan het vergoten bloed.

Gij zult geen vals gerucht opnemen; en stelt uw hand niet bij den goddeloze, om een getuige tot geweld te zijn. (Exodus 23:1)

3. De overheid: dienares of wolf

3.1 Romeinen 13 als functieomschrijving

Een veelgehoord tegenargument luidt dat wij de overheid altijd onvoorwaardelijk moeten gehoorzamen, omdat zij volgens Paulus "van God geordineerd" is. Wie de macht weerstaat, zou de ordening van God weerstaan. Paulus geeft hier echter geen blanco volmacht aan iedere machthebber, maar een functieomschrijving van wat een overheid tot "Gods dienares" maakt.

Alle ziel zij den machten, over haar gesteld, onderworpen; want er is geen macht dan van God, en de machten, die er zijn, die zijn van God geordineerd. Alzo dat die zich tegen de macht stelt, de ordinantie van God wederstaat; en die ze wederstaan, zullen over zichzelf een oordeel halen. Want de oversten zijn niet tot een vrees den goeden werken, maar den kwaden. Wilt gij nu de macht niet vrezen, doe het goede, en gij zult lof van haar hebben; want zij is Gods dienares, u ten goede. Maar indien gij kwaad doet, zo vrees; want zij draagt het zwaard niet te vergeefs; want zij is Gods dienares, een wreekster tot straf dengene, die kwaad doet. (Romeinen 13:1-4)

De legitieme overheid heeft volgens deze beschrijving twee onmisbare kenmerken: zij is geen vrees voor de goede werken, maar voor de kwade; zij geeft lof aan wie goed doet en treedt op als wreekster tot straf van wie kwaad doet. Paulus definieert de overheid naar haar doel en wezen: Gods dienares, u ten goede. Een macht die dit doel omkeert, door het goede (zoals het beschermen van onschuldigen) te bestraffen en het kwade (zoals moord of vervolging) te bevelen, handelt niet langer als dienares van God. Zoals een knecht die de bevelen van zijn heer negeert en zelf gaat plunderen, zijn hoedanigheid van knecht verliest, zo verliest een overheid haar Goddelijke aanspraak op gehoorzaamheid wanneer zij de onschuldige vervolgt. Zij draagt het zwaard dan niet als Gods wreekster, maar als werktuig van de tiran. Wanneer de overheid ophoudt Gods dienares te zijn en de werken van de mensenmoorder gaat uitvoeren, vervalt de plicht tot informatie en blinde gehoorzaamheid. De misleiding van zo'n overheid is geen verzet tegen God, maar handhaving van Gods hogere gerechtigheid: men weigert "*de hand bij de goddeloze te stellen*"¹¹. **Alleen de overheid die het recht bewaart, is de dienares zoals God die heeft bedoeld; wanneer zij de naaste aanvalt, is zij niet langer de macht die wij moeten vrezen, maar de wolf waartegen wij de naaste moeten beschermen.**

3.2 Een overheid die onschuldigen vervolgt

De overheid is door God ingesteld met een omschreven doel: het goede beschermen en het kwade straffen (Romeinen 13:3-4). Wanneer zij onschuldigen vervolgt, christenen om hun getuigenis of Joden om hun afkomst, handelt zij rechtstreeks tegen haar Goddelijk mandaat in. Met de Schotse hervormer John Knox (ca. 1514-1572) kunnen wij vaststellen dat Romeinen 13 spreekt over het ambt van de overheid, niet over de willekeur van de personen die het bekleden. Tegenover koningin Maria

¹¹ Exodus 23:1 *Gij zult geen vals gerucht opnemen; en stelt uw hand niet bij den goddeloze, om een getuige tot geweld te zijn.*

Stuart gebruikte Knox het beeld van een vader die door waanzin bevangen zijn eigen kinderen wil doden:

Indien hun vader door waanzin werd bevangen en zijn eigen kinderen zou willen doden, dan zou het geen ongehoorzaamheid zijn wanneer de kinderen hem grijpen, het zwaard uit zijn handen nemen en hem binden totdat zijn waanzin geweken is. Zo is het ook met vorsten die de kinderen van God willen doden: hun blinde ijver is niets anders dan een razernij.¹²

De Schrift zelf laat het onderscheid zien aan twee Farao's. De Farao ten tijde van Jozef fungeerde als Gods dienaar: "Naardien dat God u dit alles heeft verkondigd, zo is er niemand zo verstandig en wijs, als gij. Gij zult over mijn huis zijn" (Genesis 41:39-40). De Farao die Jozef niet gekend had (Exodus 1:8), was dat niet: hij misbruikte zijn macht voor kindermoord. De ongehoorzaamheid van Sifra en Pua was daarom geen opstand tegen God, maar een daad van Godsvrucht.

3.3 De plicht tot beproeven

Een christen heeft de blijvende plicht "de geesten te beproeven" (1 Johannes 4:1). Zelfs een overheid die in wezen rechtvaardig kan zijn, zoals de Romeinse macht die Paulus meermalen beschermde tegen de Joodse Raad, kan op andere momenten bezwijken voor onrecht of lafhartigheid, zoals Pilatus. Alle macht is "van boven" gegeven, zoals Jezus ook tegen Pilatus zei (Johannes 19:11), maar dat ontslaat de gezagsdrager niet van zijn verantwoordelijkheid, en de onderdaan niet van zijn geweten. Wanneer de overheid Gods doel omkeert en een "vreze voor de goede werken" wordt, geldt de regel van de apostelen: "Men moet Gode meer gehoorzaam zijn, dan den mensen" (Handelingen 5:29). Gezag is van God, maar de erkenning van dat gezag houdt op waar de goddeloosheid begint. Het eerbiedigen van een overheid die het goede vervolgt, zou betekenen dat wij God erkennen als een gever van "dienaren ten kwade", en dat is een loochening van Zijn karakter. In zulke noodsituaties, waarin het recht van God botst met de wet van de goddeloze, is de christen geroepen de naaste te beschermen, naar het voorbeeld van de Hebreeuwse vroedvrouwen. Wij horen God meer dan de mensen (Handelingen 4:19), omdat alleen Gods gerechtigheid eeuwig is.

4. Voorbeelden uit Gods Woord

Al de Schrift is van God ingegeven, en is nuttig tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing, die in de rechtvaardigheid is; opdat de mens Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust. (2 Timotheüs 3:16-17)

De Schrift geeft geen abstracte verhandeling over de noodleugen. Zij geeft geschiedenissen, en zij laat zien hoe God die geschiedenissen beoordeelt. De voorbeelden zijn hier geordend naar hun kracht voor de vraag van deze studie: eerst de gevallen waarin God de misleiding uitdrukkelijk zegent of zelf beveelt, daarna de gevallen die het beginsel bevestigen.

¹²John Knox, *The History of the Reformation in Scotland*, boek IV, verslag van het eerste gesprek met koningin Maria in Holyrood (1561); uitgave W.C. Dickinson, Edinburgh 1949, deel II, blz. 15-17. Nederlandse bewerking in: *Het leven en zalig sterven van Mr. Johannes Knox*, uitgave Gebr. Den Hertog, blz. 148. Het citaat is naar de zin weergegeven.

4.1 De vroedvrouwen van Egypte (Exodus 1)

In de geschiedenis van Sifra en Pua vinden wij het meest rechtstreekse Bijbelse antwoord op de vraag hoe de gelovige moet omgaan met een moorddadige overheid. Farao, de absolute machthebber van die dagen, gaf een rechtstreeks bevel tot kindermoord. De reactie van de vroedvrouwen was tweeledig: zij waren ongehoorzaam aan de wet van de tiran, en zij gebruikten de misleiding om die ongehoorzaamheid te dekken. De Schrift stelt vast dat zij God vreesden (Exodus 1:17); die Godsvreze was de bron van hun weigering mee te werken aan de vernietiging van de naaste. Toen zij ter verantwoording werden geroepen, boden zij de beul geen "vrome" doorzichtigheid, maar antwoordden zij met een list.

En de vroedvrouwen zeiden tot Farao: Omdat de Hebreïnnen niet zijn gelijk de Egyptische vrouwen; want zij zijn sterk; eer de vroedvrouw tot haar komt, zo hebben zij gebaard. Daarom deed God aan de vroedvrouwen goed; en dat volk vermeerderde, en het werd zeer machtig. En het geschiedde, dewijl de vroedvrouwen God vreesden, zo bouwde Hij haar huizen. (Exodus 1:19-21)

Men beweert dikwijls dat God de vroedvrouwen zegende ondanks hun leugen, maar de tekst legt een ander verband. God deed hun goed en "bouwde haar huizen" omdat zij handelden vanuit de vrees voor Hem, en de misleiding was het schild waarachter zij Zijn werk van barmhartigheid verrichtten. De God van Abraham, Izak en Jakob zegent hier de handelwijze waarbij men de goddeloze overheid niet alleen ongehoorzaam is, maar haar ook bewust misleidt om het leven van onschuldigen te beschermen. De waarheid die de vroedvrouwen verschuldigd waren, was de waarheid aan God en aan het leven, niet aan een koning die zijn recht op de waarheid had verspeeld door zijn moordbevel.

4.2 De gelovige list van Rachab (Jozua 2)

Naast de vroedvrouwen is Rachab het krachtigste Bijbelse voorbeeld van iemand die door misleiding weigerde haar hand bij de goddeloze te stellen. Zij stond in een rechtstreeks conflict tussen de wet van haar koning en de komst van Gods Koninkrijk. Toen de koning van Jericho eiste dat zij de verspieters zou uitleveren, koos zij voor een bewuste misleiding van de overheidsdienaren: zij verborg de mannen en stuurde de achtervolgers een dwaalspoor op: "Ik weet niet, waarheen die mannen gegaan zijn; jaagt hen haastelijk na" (Jozua 2:5). Haar leugen diende geen eigen gewin, maar wortelde in de erkenning dat de HEERE God is (Jozua 2:11). Zij begreep dat een waarachtig antwoord aan de dienaren van Jericho gelijk zou staan aan verraad tegenover de levende God.

Het Nieuwe Testament spreekt met de hoogste eer over deze daad.

Door het geloof is Rachab, de hoer, niet omgekomen met de ongehoorzamen, als zij de verspieters met vrede had ontvangen. (Hebreeën 11:31)
En desgelijks ook Rachab, de hoer, is zij niet uit de werken gerechtvaardigd geweest, als zij de gezonden heeft ontvangen, en door een anderen weg uitgelaten? (Jakobus 2:25)

Rachab wordt hier uitdrukkelijk niet tot de "ongehoorzamen" gerekend; haar weigering om de overheid te dienen in haar jacht op Gods volk wordt geprezen als een daad van geloof. Jakobus noemt haar rechtvaardig uit de werken, en het werk dat hij noemt is precies het ontvangen en langs een andere weg uitlaten van de verspieters, dus de weg van de misleiding en de ontsnapping. Wie meent dat het geloof de wet tenietdoet, hoort van Paulus: "Dat zij verre; maar wij bevestigen de wet" (Romeinen 3:31). De daden van Rachab doen de wet niet teniet, zij bevestigen haar. Zij werd

opgenomen in het geslachtsregister van Christus (Mattheüs 1:5), zij overleefde de val van Jericho terwijl de overheid van Jericho omkwam, en haar geloof redde ook haar familie: "Dus liet Jozua de hoer Rachab leven, en het huisgezin haars vaders, en al wat zij had (...) omdat zij de boden verborgen had" (Jozua 6:25). De noodleugen in tijden van vervolging is dus geen zwakgebod, maar een rechtvaardig werk van geloof.

4.3 Samuel in Bethlehem: een dekmantel op Gods bevel (1 Samuel 16)

Het sterkste argument tegen wie zegt dat God nooit misleiding kan goedkeuren, is dat God haar zelf beveelt. Toen Samuel de opdracht kreeg David tot koning te zalven, terwijl Saul nog regeerde, wierp hij tegen: "Hoe zou ik heengaan? Saul zal het toch horen en mij doden." Het antwoord van de HEERE luidt:

Neem een kalf van de runderen met u, en zeg: Ik ben gekomen, om den HEERE offerande te doen. En gij zult Isai ten offer nodigen, en Ik zal u te kennen geven, wat gij doen zult, en gij zult Mij zalven, dien Ik u zeggen zal. (1 Samuel 16:2-3)

Het offer was echt, maar het was niet het doel van de reis. God geeft Zijn profeet een waar gebleven dekmantel, opdat de tiran die de waarheid zou misbruiken om te doden, haar niet verneemt. Iets dergelijks gebeurt bij de roeping van Mozes: God draagt hem op Farao om een reis van drie dagen te vragen om te offeren (Exodus 3:18; 5:3), terwijl Hij tevoren heeft gezegd dat het volk voorgoed uit Egypte zal trekken. Wie de dekmantel van Samuel geoorloofd noemt omdat hij formeel waar was, moet toegeven dat God hier de misleiding van een moorddadige koning zelf beoogt en inricht.

4.4 David in Gath: Psalm 34 en Psalm 56 (1 Samuel 21)

Bij koning Achis van Gath zien wij de gezalfde des HEEREN die, in het nauw gedreven, zijn toevlucht neemt tot een list. David veranderde zijn gelaat en gaf zich uit voor een krankzinnige om aan de dood te ontsnappen.

En David legde deze woorden in zijn hart; en hij was zeer bevreesd voor het aangezicht van Achis, den koning van Gath. Daarom veranderde hij zijn gelaat voor hun ogen, en hij maakte zichzelf gek onder hun handen; en hij bekrabbelde de deuren der poort, en hij liet zijn zevel in zijn baard aflopen. (1 Samuel 21:12-13)

David handelde hier niet vanuit ongeloof, maar gebruikte de misleiding als schild. Het meest opmerkelijke is de geestelijke verwerking ervan. In Psalm 34, blijkens het opschrift geschreven naar aanleiding van deze gebeurtenis, "als hij zijn gelaat veranderd had voor het aangezicht van Abimelech, die hem wegjoeg", noemt David zijn redding een werk van God: "Deze ellendige riep, en de HEERE hoorde; en Hij verlostte hem uit al zijn benauwdheden" (Psalm 34:7). David looft God omdat de HEERE de list heeft laten slagen; niet zijn eigen slimheid, maar Gods bewarende hand redde hem door de list heen. Het gewicht van deze psalm wordt onderstreept doordat zij naar Christus wijst: "Hij bewaart al zijn beenderen; niet een van die wordt gebroken" (Psalm 34:21) wordt in Johannes 19:36 op de gekruisigde Heere toegepast. David is hier een type van de vervolgte Rechtvaardige. Wanneer hij in dezelfde psalm zegt: "Bewaar uw tong van het kwaad, en uw lippen van bedrog te spreken" (Psalm 34:14), spreekt hij dus niet over de list tegen de vijand, maar over het bedrog dat de naaste schaadt of God verloochent.

In de slotverzen bereikt de lofzang haar juridische hoogtepunt, en juist in de samenhang van Davids misleiding en uitredding vindt daar een omkering plaats van wat mensen "schuld" noemen.

De boosheid zal den goddeloze doden; en die den rechtvaardige haten, zullen schuldig verklaard worden. De HEERE verlost de ziel Zijner knechten; en allen, die op Hem betrouwen, zullen niet schuldig verklaard worden. (Psalm 34:22-23)

Dit Schriftwoord is de genadeslag voor het wetticisme. De wettische mens zegt: "Je hebt gelogen, dus je bent schuldig." De Schrift zegt: wie op de HEERE vertrouwen en zo het eigen leven of dat van de naaste behoeden, zullen niet schuldig verklaard worden. De psalm onderscheidt het oordeel van de tiran van het oordeel van God, neemt de angst weg ("ben ik nu een zondaar?") en verbindt Davids vrijspraak met onze vrijspraak in Christus, de enige Rechtvaardige.

Psalm 56: het vertrouwen achter de list

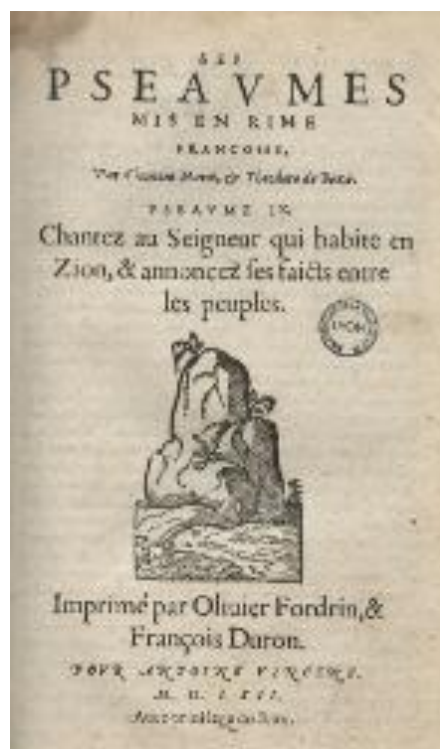
Waar Psalm 34 de vrijspraak bezingt, laat Psalm 56 de nood zien waaruit de list geboren werd. Het opschrift verbindt de psalm met dezelfde gebeurtenis: "als de Filistijnen hem gegrepen hadden te Gath" (Psalm 56:1).

Wees mij genadig, o God! want de mens zoekt mij op te slokken; den gansen dag dringt mij de bestrijder. Mijn verspieders zoeken mij den gansen dag op te slokken; want ik heb veel bestrijders, o Allerhoogste! Ten dage, als ik zal vrezen, zal ik op U vertrouwen. In God zal ik Zijn woord prijzen; ik vertrouw op God, ik zal niet vrezen; wat zoude mij vlees doen? Den gansen dag verdraaien zij mijn woorden; al hun gedachten zijn tegen mij ten kwade. Zij rotten samen, zij versteken zich, zij passen op mijn hielen; als die op mijn ziel wachten. (...) Gij hebt mijn omzwerven geteld; leg mijn tranen in Uw fles; zijn zij niet in Uw register? Dan zullen mijn vijanden achterwaarts keren, ten dage als ik roepen zal; dit weet ik, dat God met mij is. (...) O God! op mij zijn Uw geloften; ik zal U dankzeggingen vergelden; want Gij hebt mijn ziel gered van den dood; ook niet mijn voeten van aanstoot, om voor Gods aangezicht te wandelen in het licht der levenden? (Psalm 56:2-7, 9-10, 13-14)

Deze psalm werpt een onthullend licht op de geestelijke toestand waarin David zich bevond toen hij zijn gelaat veranderde. De noodleugen kwam niet voort uit een gebrek aan geloof, maar uit een diep vertrouwen op God te midden van een kwaadaardige overmacht. David klaagt: "Den gansen dag verdraaien zij mijn woorden; al hun gedachten zijn tegen mij ten kwade" (vers 6). De vijand is niet op zoek naar de waarheid om recht te doen, maar om David "op te slokken". In een omgeving waar de machthebbers woorden misbruiken als werktuigen van de dood, verliest de formele plicht tot "eerlijkheid" haar grondslag; de waarheid wordt immers door de vijand zelf al vertrappt. Het beroemde vers "Ten dage, als ik zal vrezen, zal ik op U vertrouwen" (vers 4) staat in rechtstreeks verband met Davids handelen in Gath. Zijn list was de menselijke uitvoering van dat vertrouwen; hij zag dat "vlees" hem niets kon doen als God hem behoeftte (vers 5), en de misleiding was het middel waardoor God hem bewaarde, zodat hij kon blijven wandelen "in het licht der levenden" (vers 14). David eindigt niet met een schuldbelijdenis over zijn misleiding, maar met een gelofte van dankzegging (vers 13). Zoals David in Gath niet "vroom" zijn mond hield terwijl hij werd opgeslokt, zo mag de christen in tijden van vervolging de wapenen van de misleiding gebruiken om het licht van het leven te bewaren.

4.5 De psalm van de opgejaagden: Hugenoten en Waldenzen

De praktische uitwerking van het leven met een heilige list onder een tiran vindt haar historisch dieptepunt en geestelijk hoogtepunt bij de Hugenoten in Frankrijk. Op 18 oktober 1685 herriep Lodewijk XIV met het Edict van Fontainebleau het Edict van Nantes; daarmee werd het protestantisme in Frankrijk verboden. De kerken werden gesloopt, de scholen gesloten, de predikanten kregen veertien dagen om het land te verlaten op straffe van de dood, terwijl het de gewone gelovigen verboden werd te vluchten. Wie bij de grens gegrepen werd, ging naar de galeien (de mannen) of de gevangenis (de vrouwen). Om de Hugenoten tot de rooms-katholieke kerk te dwingen werden de dragonders bij protestantse gezinnen ingekwartierd, met de vrije hand om de bewoners te terroriseren en hun bezit te vernielen totdat het gezin een "beking" ondertekende.¹³ In de "Woestijnperiode" (l'Église du Désert, 1685-1787) kwamen de gelovigen 's nachts samen in de bergen en dalen van de Cevennen, opgejaagd door de koninklijke troepen.

Titelblad van de Geneefse psalmberijming van Marot en De Bèze, uitgave Genève 1562.¹⁴

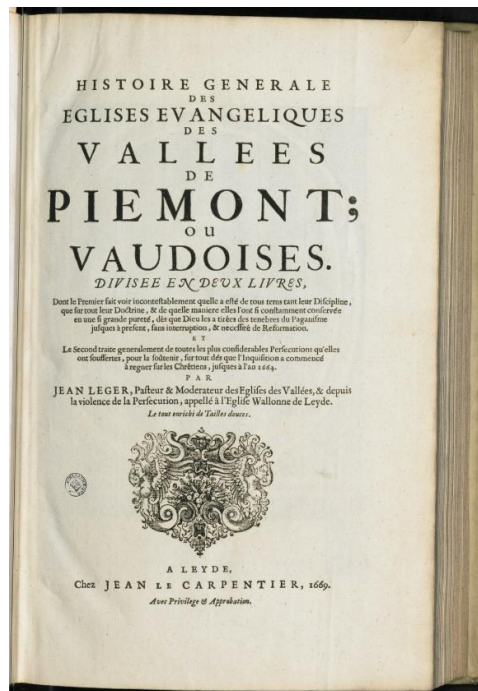
Deze gelovigen zongen de psalmen uit de Geneefse berijming van Clément Marot en Théodore de Bèze, de "Psautier de Genève" van 1562, waarin Psalm 56 door De Bèze werd berijmd.¹⁵ Voor de opgejaagde kerk was deze psalm geen lied als andere. De gelovigen die in het holst van de nacht samenkwamen terwijl de dragonders de bossen doorzochten, vonden in Davids angst te Gath hun eigen spiegelbeeld: "de mens zoekt mij op te slokken", "zij passen op mijn hielen", "Gij hebt mijn omzwerven geteld". In deze samenhang van bloedige vervolging was de misleiding, het gebruik van schuilnamen, vermommingen en dwaalsporen voor de soldaten, een rechtstreekse uiting van hun

¹³Een ooggetuigenverslag van de galeistraaf geeft Jean Marteilhe, *Mémoires d'un protestant condamné aux galères de France pour cause de religion* (1757); Nederlandse uitgave: *Gedenkschriften van een galeislaaf*, De Banier, Utrecht 2012.

¹⁴Afbeelding naar de tentoonstellingssite van de Bibliothèque municipale de Lyon, "Le chant de David" (bm-lyon.fr).

¹⁵Les Pseaumes mis en rime françoise par Clément Marot et Théodore de Bèze, Genève 1562. Marot berijmd 49 psalmen; de overige, waaronder Psalm 56, zijn van De Bèze.

vertrouwen op God. Zij begrepen dat de waarheid verschuldigd is aan de Rechtvaardige, maar dat de tiran die "woorden verdraait ten kwade" ieder recht op inlichtingen had verloren. Door de overheid te misleiden bleven zij trouw aan de hoogste Koning. Van de Hugenoten die op de galeien van Marseille roeiden, is bekend dat zij de psalmen bleven zingen: zij weigerden hun innerlijke vrijheid op te geven, en de list waarmee zij jarenlang uit handen van de vervolgers waren gebleven, hebben zij niet als zonde beleden, maar als een Goddelijke uitredding herdacht, precies zoals David in Psalm 34 en 56.

Titelblad van Jean Léger, *Histoire générale des églises évangéliques des vallées de Piémont ou vaudoises*, Leiden 1669.¹⁶

De Waldenzen in de dalen van Piëmont, die zich al eeuwen vóór de Hugenoten door Gods Woord lieten leiden tegenover de roomse overheid, kenden dezelfde overlevingskunst. Hun predikanten reisden vermomd als marskramers door het land, onder schuilnamen, om de inquisitie te ontwijken; de bloedige "Paasmoorden van Piëmont" (1655), waarbij de hertog van Savoye een leger de dalen instuurde om hen uit te roeien, dwongen hen opnieuw tot verbergen en misleiden. Hun geschiedschrijver Jean Léger (1615-1670), die de vervolging van 1655 zelf meemaakte, heeft dat alles vastgelegd in zijn grote werk van 1669.¹⁷ Hun predikant-kolonel Henri Arnaud (1641-1721) leidde in 1689 de "Glorieuze Terugkeer" van de ballingen naar hun dalen, een tocht die alleen door verrassing en het misleiden van de vijandelijke troepen kon slagen.¹⁸ Ook van hen kan gezegd worden dat zij "voorzichtig gelijk de slangen, en oprecht gelijk de duiven" waren (Mattheüs 10:16).

¹⁶Afbeelding naar het exemplaar van de Bibliothèque nationale de France op gallica.bnf.fr.

¹⁷Jean Léger, *Histoire générale des églises évangéliques des vallées de Piémont ou vaudoises*, Leiden 1669. Léger was moderator van de Waldenzische kerken tijdens de vervolging van 1655.

¹⁸Henri Arnaud, *Histoire de la glorieuse rentrée des Vaudois dans leurs vallées*, Kassel 1710.

4.6 David in Ziklag: zestien maanden misleiding (1 Samuel 27)

Bij dezelfde koning Achis zien wij later een schijnbare tegenstrijdigheid: David leeft een jaar en vier maanden in een voortdurende misleiding van de Filistijnse koning, terwijl de Schrift hem juist in deze periode "een man naar Gods hart" noemt (1 Samuel 13:14; Handelingen 13:22).

Als Achis zeide: Waar zijt gijlieden heden ingevallen? zo zeide David: Tegen het zuiden van Juda, en tegen het zuiden der Jerahmeëlieten, en tegen het zuiden der Kenieten. En David liet noch man noch vrouw leven, om te Gath te brengen, zeggende: Dat zij misschien van ons niet boodschappen, zeggende: Alzo heeft David gedaan! En alzo was zijn wijze al de dagen, die hij in der Filistijnen land gewoond heeft. En Achis geloofde David, zeggende: Hij heeft zich ten enenmaal stinkende gemaakt bij zijn volk, in Israël; daarom zal hij eeuwiglijk mij tot een knecht zijn. (1 Samuel 27:10-12)

David kreeg van Achis de stad Ziklag als schuilplaats en Achis verwachtte daarvoor loyaliteit tegenover de Filistijnen. David hanteerde echter een krijgslist: hij overviel de vijanden van Israël, de Gesurieten, Girzieten en Amalekieten, liet niemand in leven zodat er geen getuigen waren, en beweerde tegenover Achis zijn eigen volk te hebben aangevallen. Achis prees hem daarom zelfs als "een engel Gods" (1 Samuel 29:9), al wantrouwden de Filistijnse vorsten hem. In de ogen van de Filistijnen was David een loyale huurling; in werkelijkheid voerde hij "de oorlogen des HEEREN" (1 Samuel 25:28) tegen volken die reeds onder Gods oordeel stonden, zoals Amalek (Exodus 17:14; Deuteronomium 25:19). In een humanistisch kader is dit onbegrijpelijk, maar binnen de theocratie en de heilige oorlog was het een daad van gehoorzaamheid.

Het meest opmerkelijke is niet de list, maar hoe God haar beoordeelt. De Schrift zegt uitdrukkelijk dat David "gedaan had wat recht was in de ogen des HEEREN, en niet geweken was van alles wat Hij hem geboden had, al de dagen zijns levens, dan alleen in de zaak van Uria, den Hethiet" (1 Koningen 15:5). De zestien maanden van voortdurende misleiding van Achis, waarbij David zelfs de Naam van de HEERE in de mond van de Filistijn hoort (1 Samuel 29:6), rekent God hem dus niet als afwijking aan. Zij vallen onder het "zeer verstandig beleid zijner handen", waarmee hij Israël weidde "naar de oprechtheid zijns harten" (Psalm 78:72). Achis vond David een engel Gods vanwege de leugen; God vond hem een man naar Zijn hart om de trouw die achter die leugen stond. Reeds bij de zalving van David leert de Schrift dat God niet ziet wat voor ogen is, "maar de HEERE ziet het hart aan" (1 Samuel 16:7).

4.7 Husai en de vrouw van Bahurim: spionage in Gods hand (2 Samuel 15-17)

Wanneer David door zijn zoon Absalom uit Jeruzalem wordt verdreven, zien wij hem niet alleen wenend vluchten, maar ook strategisch handelen onder de leiding van de Allerhoogste. Nog voordat hij de beek Kidron is overgestoken, stuurt hij de priesters Zadok en Abjathar met de ark terug naar de stad, met de opdracht: "Zie, ik zal vertoeven in de vlakke velden der woestijn, totdat er een woord van ulieden kome, dat men mij aanzegge" (2 Samuel 15:28). Zo richt hij een inlichtingenlijn op in het hart van het gebied waar de vijand zich gaat vestigen. Op de Olijfberg hoort hij dat zijn raadsheer Achitofel is overgelopen, en zijn antwoord is een gebed: "O, HEERE! maak toch Achitofels raad tot zotheid" (2 Samuel 15:31). Op de top van de berg, "aldaar hij God aanbad", ontmoet hij Husai, en de tegenzet die hij hem opdraagt, is een levensgevaarlijke opdracht tot veinzen.

Maar zo gij weder in de stad gaat, en tot Absalom zegt: Uw knecht, ik zal des konings zijn; ik ben wel uws vaders knecht van te voren geweest, maar nu zal ik uw knecht zijn; zo zoudt gij mij den raad van Achitofel te niet maken. En zijn niet Zadok en Abjathar, de priesters, aldaar met u? Zo zal het geschieden, dat gij alle ding, dat gij uit des konings huis zult horen, den priesteren, Zadok en Abjathar, zult te kennen geven. (2 Samuel 15:34-35)

Alle gezegende ingevingen tot listige tegenzetten tegen zijn vijand ontving David na gebed. Husai voert de misleiding meesterlijk uit, met woorden met een dubbele bodem. Als hij roept: "De koning leve, de koning leve!" (2 Samuel 16:16), bedoelt hij in zijn hart David, maar Absalom denkt dat het over hem gaat. Op de verwijtende vraag waarom hij niet met zijn vriend is meegegaan, antwoordt hij: "Neen, maar welken de HEERE verkiest, en al dit volk, en alle mannen van Israël, diens zal ik zijn" (2 Samuel 16:18). Absalom slikt de vleierij van zijn hoogmoed. Achitofels raad, in die dagen zo scherp "alsof men naar Gods woord gevraagd had" (2 Samuel 16:23), luidde: David nog deze nacht met twaalfduizend man achterna jagen, nu hij moede en slap van handen is. Militair was dat volmaakt. Husai schetst daartegenover het beeld van Davids helden als een beer die van haar jongen beroofd is, en raadt Absalom gans Israël te verzamelen en zelf mee ten strijde te trekken. De Schrift is glashelder over wat er toen gebeurde:

Toen zeide Absalom, en alle man van Israël: De raad van Husai, den Archiet, is beter dan Achitofels raad. Doch de HEERE had het geboden, om den goeden raad van Achitofel te vernietigen, opdat de HEERE het kwaad over Absalom bracht. (2 Samuel 17:14)

God Zelf gebruikt de misleiding als werktuig van Zijn gericht. Husai brengt de priesters op de hoogte, hun zonen Jonathan en Ahimaáz wachten buiten de stad bij de bron Rogel, en een dienstmaagd brengt hun het bericht. Wanneer zij door een jongen worden gezien, vluchten zij naar Bahurim.

En de vrouw nam en spreidde een deksel over het opene van den put, en strooide gort daarop. Alzo werd de zaak niet bekend. Toen nu Absaloms knechten tot de vrouw in het huis kwamen, zeiden zij: Waar zijn Ahimaáz en Jonathan? En de vrouw zeide tot hen: Zij zijn over dat waterriviertje gegaan. En toen zij hen gezocht en niet gevonden hadden, keerden zij weder naar Jeruzalem. (2 Samuel 17:19-20)

De vrouw van Bahurim voert koelbloedig een dubbele operatie uit: zij verbergt de mannen in een droge put, camoufleert de opening met een deksel en gort, alsof er graan te drogen lag, en wanneer de soldaten vragen waar de twee zijn, beperkt zij zich niet tot zwijgen, maar stuurt zij de vijand met een bewuste onwaarheid de verkeerde kant op. De Schrift vermeldt geen enkel moreel verwijt; zij stelt vast dat de zaak niet bekend werd en dat de koning werd gered. Deze vrouw staat in de rechtstreekse lijn van de vroedvrouwen en Rachab. De soldaten van Absalom dienden een onrechtmatige macht; zij erkende hun gezag niet en voelde zich niet verplicht hun de waarheid te zeggen. De geschiedenis van Husai bewijst dat God niet alleen de waarheid zegent, maar ook de strategische misleiding van de goddeloze. Husai was "Davids vriend" juist omdat hij bereid was Absalom te misleiden, en God gebod het om de rechtmatige koning te redden. De oprechtheid van Husai's hart bleek uit zijn listige tong.

4.8 Jeremia en Zedekia: een deel van de waarheid (Jeremia 38)

Een minder bekend voorbeeld betreft de profeet Jeremia zelf. Na een geheim gesprek met koning Zedekia, waarin de koning hem naar het woord des HEEREN vroeg, zegt Zedekia:

Dat niemand deze woorden wete, zo zult gij niet sterven. Maar als de vorsten zullen horen, dat ik met u gesproken heb, en tot u komen, en tot u zeggen: Verklaar ons nu, wat hebt gij tot den koning gesproken? (...) Zo zult gij tot hen zeggen: Ik wierp mijn smeking voor des konings aangezicht neder, dat hij mij niet zou weder laten brengen in Jonathans huis, om aldaar te sterven. (Jeremia 38:24-26)

De vorsten kwamen, Jeremia gaf hun het antwoord dat de koning had opgedragen, "en zij lieten van hem af, want de zaak was niet gehoord" (Jeremia 38:27). De profeet zegt iets dat waar is, want hij had die smeking inderdaad gedaan, maar hij verzwijgt bewust het eigenlijke onderwerp van het gesprek tegenover mannen die hem kort tevoren in een modderkuil hadden laten werpen om hem te doden. De Schrift vermeldt dit zonder enig verwijt aan de man die zij "de profeet des HEEREN" noemt. Aan moordenaars is men de volle waarheid niet verschuldigd, ook niet wanneer zij "vorsten" heten.

4.9 Elisa te Dothan: de dwaalweg op Gods gebed (2 Koningen 6)

De koning van Syrië stuurde een leger met paarden en wagens naar Dothan om één man gevangen te nemen: Elisa. Wanneer het leger de stad omsingelt, bidt Elisa niet om de vernietiging van de vijand, maar om hun verblindings, en de HEERE verhoort hem (2 Koningen 6:18). Wat volgt is een meesterlijke misleiding.

Toen zeide Elisa tot hen: Dit is de weg niet, en dit is de stad niet; volgt mij na, en ik zal u leiden tot den man, dien gij zoekt; en hij leidde hen naar Samaria. (2 Koningen 6:19)

Elisa zegt letterlijk "dit is de weg niet" terwijl zij op de weg stonden, en "dit is de stad niet" terwijl zij in Dothan waren; hij belooft hen te leiden tot de man die zij zoeken, terwijl hijzelf die man is. God Zelf verblindde de ogen van de soldaten, zodat zij de misleiding van de profeet niet konden doorzien. In Samaria laat Elisa hun ogen openen, verbiedt de koning hen te doden en laat hun een maaltijd bereiden, waarna "de benden der Syriërs niet meer in het land van Israël kwamen" (2 Koningen 6:23). De list voorkwam bloedvergieten. Elisa bewijst dat de waarheid geen pakket inlichtingen is dat wij aan een aanvallende overmacht verschuldigd zijn. Wie in tijden van vervolging de vijand "de verkeerde weg" wijst om de naaste of zichzelf als dienaar Gods te redden, handelt in de geest van de profeet, en God, Die de God van de waarheid is, is ook de God Die de ogen van de goddelozen verblindt om Zijn kinderen te bewaren.

4.10 Achab en de leugengeest (1 Koningen 22)

Van een andere orde, maar even leerzaam, is de geschiedenis van Achab, de tiran die de rechtvaardige Naboth liet vermoorden om zijn wijngaard. Micha ziet de HEERE op Zijn troon, omringd door het hemelse heir, en hoort de vraag: "Wie zal Achab overreden, dat hij optrekke en valle te Ramoth in Gilead?" Een geest treedt voor: "Ik zal uitgaan, en een leugengeest zijn in den mond van al zijn profeten. En Hij zeide: Gij zult overreden, en zult het ook vermogen; ga uit en doe alzo" (1 Koningen 22:20-22; herhaald in 2 Kronieken 18). Dit is geen voorbeeld dat wij navolgen: God oordeelt hier een goddeloze koning door hem aan misleiding over te geven, zoals Paulus schrijft dat God een kracht der dwaling zendt aan wie de liefde der waarheid niet hebben aangenomen (2 Thessalonicenzen 2:10-11) en de mensen overgeeft die de waarheid Gods in de leugen veranderd hebben (Romeinen 1:24-25). Het leert echter wel iets over Gods bestuur: wanneer een macht de weg van de waarheid verlaat om onschuld te vernietigen, wordt zij door de waarheid niet meer gediend.

De heilige list is in dat licht geen afwijken van Gods weg, maar een handelen in lijn met Gods eigen bestuur over de goddelozen.

4.11 List in Gods opdracht: Ai, Gideon, Salomo en Nathan

De krijgslist wordt in de Schrift door God zelf bevolen. Bij Ai geeft de HEERE Jozua de opdracht een hinderlaag te leggen achter de stad en met het hoofdleger een vlucht te veinzen, "gelijk als in het eerst" (Jozua 8:2-7). Gideon verslaat met driehonderd man, kruiken, fakkels en bazuinen een leger dat als sprinkhanen in het dal lag, door de vijand een grote overmacht te doen geloven (Richteren 7). Tegen de Filistijnen ontvangt David het bevel: "Gij zult niet optrekken; maar trek om tot achter hen, dat gij aan hen komt van tegenover de moerbeziënbomen" (2 Samuel 5:23). Wie beweert dat God nooit misleiding kan bevelen, moet deze teksten uit de Schrift schrappen.

De list dient in de Schrift ook om de waarheid aan het licht te brengen. Salomo beveelt het levende kind in tweeën te houwen, niet omdat hij dat wil, maar om de ware moeder te ontdekken (1 Koningen 3:24-27); het volk erkende daarin "de wijsheid Gods". Nathan houdt David een verzonnen geschiedenis voor over een rijke man en een arm lammetje, opdat David zichzelf veroordeelt voordat hij begrijpt dat hij die man is (2 Samuel 12:1-7). Een profeet van God gebruikt hier een fictief verhaal als middel om een geweten te bereiken. Het spreken van een onwaarheid is dus niet in zichzelf zondig; beslissend is aan wie, en met welk doel.

4.12 Jezus en de strikvraag (Johannes 8)

Ook de Heere Jezus voelde Zich niet altijd verplicht een vraag "open en eerlijk" te beantwoorden, wanneer die vraag gesteld werd door goddelozen die leugenachtig voorwendden een eerlijk gesprek te zoeken.

En Mozes heeft ons in de wet geboden, dat dezulken gestenigd zullen worden; Gij dan, wat zegt Gij? En dit zeiden zij, Hem verzoekende, opdat zij iets hadden, om Hem te beschuldigen. Maar Jezus, nederbukkende, schreef met den vinger in de aarde. En als zij Hem bleven vragen, richtte Hij Zich op, en zeide tot hen: Die van ulieden zonder zonde is, werpe eerst den steen op haar. (Johannes 8:5-7)

De vraag was scherp gesteld: Mozes heeft de steniging van de overspelige geboden (Leviticus 20:10; Deuteronomium 22:23-24); wat zegt Gij? Had Jezus naar waarheid geantwoord dat Hij niet van Mozes verschilde, dan had het uitspreken van een doodvonnis Hem in botsing gebracht met de Romeinse bezetter, die zich het recht over leven en dood had voorbehouden (Johannes 18:31); men had Hem kunnen aangeven als iemand die tot een onwettige terechtstelling aanzette. Had Hij een "niet-veroordelend" standpunt ingenomen, dan had men Hem als valse profeet voor het Sanhedrin kunnen brengen, want alleen de ware Profeet bevestigt de wet (Deuteronomium 13:1-5). Het ging de vragers niet om de waarheid, maar om Hem te verstrikken. Jezus antwoordt daarom niet op hun vraag. Hij stelt een voorwaarde aan de uitvoering van de wet, bevestigt daarmee de wet van Mozes en blokkeert tegelijk haar misbruik; Hij is immers gekomen om zondaren te roepen tot bekering (Lukas 5:32) en om zielen te behouden, niet te verderven (Lukas 9:56). Zijn tegenzet is een voorbeeld van "listige raadslag": Hij weigert de rol van slachtoffer van hun vraag, negeert de druk door in het zand te schrijven en richt de aanval op hun eigen geweten.

Dit is geen op zichzelf staand geval. Toen de overpriesters en ouderlingen Hem vroegen door welke macht Hij handelde, antwoordde Hij met een tegenvraag over de doop van Johannes, en toen zij die

niet durfden beantwoorden, zei Hij: "Zo zeg Ik u ook niet, door wat macht Ik dit doe" (Mattheüs 21:23-27). Op de weg naar Emmaüs "hield Hij Zich, alsof Hij verder gaan zou" (Lukas 24:28), een veinzende zonder enige zonde, om de discipelen tot hun aandringen te brengen. **Nooit voelt de Heere Zich verplicht een vraag met valse en kwade bedoelingen naar waarheid te beantwoorden; Hij achtte het hart van Zijn Vader hoger dan het "recht" van goddeloze vragers.**

Social engineering: de vraag als valstrik

De religieuze tegenstanders van Jezus waren naar alle waarschijnlijkheid van het type dat zich eerst zeer integer en respectvol voordoet, vriendelijk vragen stelt en om een "open en eerlijk gesprek" vraagt, om, zodra men niet meegaat, de kop van de slang te tonen. In de wereld van de inlichtingendiensten heet dit social engineering: het misbruik van sociale normen, zoals beleefdheid en eerlijkheid, om inlichtingen of een veroordeling los te krijgen. Christopher Hadnagy, wiens boek als standaardwerk over deze technieken geldt, omschrijft social engineering als iedere handeling die iemand beïnvloedt tot een daad die al dan niet in zijn eigen belang is, door gebruik te maken van psychologische prikkels zoals vertrouwen, autoriteit en de behoefte consistent te blijven met een eenmaal ingenomen standpunt.¹⁹ Precies dat deden de Farizeeën: zij gebruikten de wet van Mozes als autoriteitsprikkel, dwongen Hem door de vraag in het openbaar te stellen tot een standpunt, en gebruikten een voorgewend moreel scenario (in het vakjargon een pretext) om Hem tot een belastende uitspraak te verleiden. De Bijbel omschrijft het korter: "dit zeiden zij, Hem verzoekende, opdat zij iets hadden, om Hem te beschuldigen" (Johannes 8:6). Jezus doorzag deze manier van werken onmiddellijk en voelde geen enkele verplichting mee te gaan in de etiquette van "openheid" wanneer de bron vergiftigd was. Wie de waarheid wil gebruiken als werktuig voor de dood of om een oprecht mens te verstrikken, verliest zijn morele aanspraak op die waarheid.

4.13 Ter zijde: de list in de krijgskunde

Dat de list in de Schrift een eerbare plaats heeft, is ook buiten de kerk opgemerkt. Het oorspronkelijke motto van de Israëlische inlichtingendienst Mossad was ontleend aan Spreuken 24:6: "Want door wijze raadslagen zult gij voor u den krijg voeren, en in de veelheid der raadgevers is de overwinning." Het huidige motto komt uit Spreuken 11:14: "Als er geen wijze raadslagen zijn, vervalt het volk, maar de behoudenis is in de veelheid der raadslieden."²⁰ In beide teksten staat het Hebreeuwse woord tachbulot, dat samenhangt met het woord voor touw en met de stuurman die zijn schip door het trekken aan de juiste touwen door de storm loodst; het betekent "stuurmanskunst", strategisch beleid, en in het moderne Hebreeuws ook eenvoudig "list".

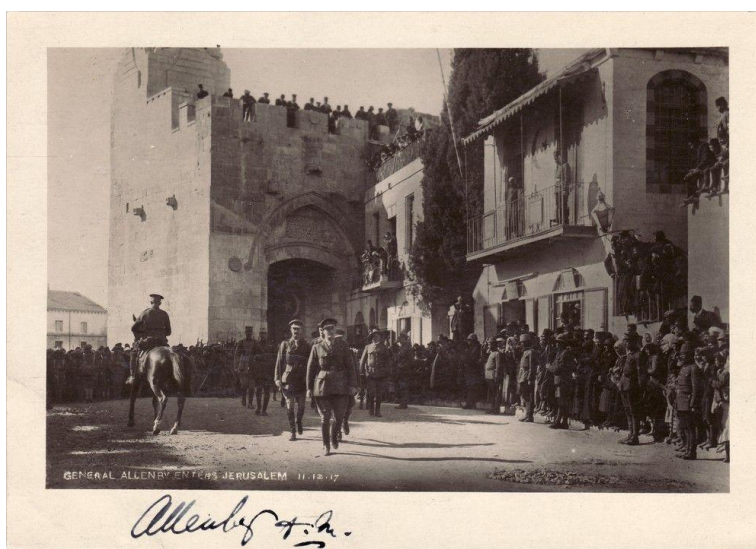
¹⁹Christopher Hadnagy, Social Engineering: The Science of Human Hacking, tweede uitgave, Wiley, Indianapolis 2018, hoofdstuk 1; eerste uitgave onder de titel The Art of Human Hacking, 2010.

²⁰Hebreeuws: be'ein tachbulot yippol am, u-teshu'ah be-rov yo'etz. Het oorspronkelijke motto luidde be-tachbulot ta'aseh lecha milchamah (Spreuken 24:6).

Zegel van de Mossad met de spreuk uit Spreuken 11:14 in de rand.²¹

De Bijbel diende meer dan eens letterlijk als krijgshandboek. Tijdens de Britse opmars in Palestina in 1918 moest een brigade de pas bij Michmas op de Turken veroveren. Een majoor herinnerde zich uit 1 Samuel 14 hoe Jonathan en zijn wapendrager tussen de rotspunten Bozes en Sene de Filistijnse bezetting hadden verrast; verkenners vonden de smalle doorgang precies zoals de Schrift die beschrijft, één compagnie ging er 's nachts doorheen, en de Turken, die meenden omsingeld te zijn, vluchtten in paniek.²² Toen veldmaarschalk Allenby in december 1917 Jeruzalem binnentrok, deed hij dat uit eerbied te voet door de Jaffapoort.

De intocht van generaal Allenby in Jeruzalem, december 1917.²³

4.14 Wat de voorbeelden samen leren

De vroedvrouwen, Rachab, Samuel, David in Gath en in Ziklag, Husai en de vrouw van Bahurim, Jeremia, Elisa, de hinderlaag bij Ai en de tegenvraag van Jezus wijzen alle in dezelfde richting. In geen van deze geschiedenissen spreekt de Schrift een veroordeling uit; in verscheidene ervan is de misleiding door God bevolen of gezegend, en in de ergste tegenwerping die men tegen David kan inbrengen, de zaak van Uria, noemt de Schrift juist niet de misleiding van Achis. De gemeenschappelijke noemer is niet dat "liegen mag", maar dat de waarheid toebehoort aan de gemeenschap der liefde en aan God, en dat wie die gemeenschap met geweld aanvalt, buiten haar

²¹Afbeelding: Wikimedia Commons, Mossad_seal.svg.

²²Vivian Gilbert, *The Romance of the Last Crusade: With Allenby to Jerusalem*, D. Appleton, New York 1923, hoofdstuk over Michmas (blz. 183-186). Christopher Andrew opent zijn geschiedenis van de inlichtingendiensten eveneens met de Bijbelse verspieders: *The Secret World: A History of Intelligence*, Yale University Press, New Haven 2018, hoofdstuk 1.

²³Afbeelding: Shapell Manuscript Foundation (shapell.org).

recht valt. **Wie de goddeloze misleidt om onschuldig bloed te bewaren, doet wat de heiligen vóór ons deden en wat God in hen heeft geprezen.**

5. Als de letter tegenover de barmhartigheid staat

Doch zo gij geweten hadt, wat het zij: Ik wil barmhartigheid en niet offerande, gij zoudt de onschuldigen niet veroordeeld hebben. (Mattheüs 12:7)

5.1 Barmhartigheid en niet offerande

Het vierde gebod leert volkomen rust te houden op de sabbat: "dan zult gij geen werk doen, gij, noch uw zoon, noch uw dochter, noch uw dienstknecht, noch uw dienstmaagd, noch uw vee" (Exodus 20:10). De Farizeeën lazen de wet als een star rekenmodel: sabbat is geen werk, dus geen genezing. Jezus legt op grond van dezelfde wet een hogere regel bloot die dat model overschrijft: de barmhartigheid. Zij hadden alleen oog voor de letter en niet voor de bedoeling van de wet, "het zwaarste der wet, namelijk het oordeel, en de barmhartigheid, en het geloof" (Mattheüs 23:23), terwijl barmhartigheid tot de hoogste doelen van de wet behoort omdat God Zelf barmhartig is (Exodus 34:6).

En Jezus, antwoordende, zeide tot de wetgeleerden en Farizeeën, en sprak: Is het ook geoorloofd op den sabbat gezond te maken? Maar zij zwegen stil. En Hij nam hem, en genas hem, en liet hem gaan. En Hij, hun antwoordende, zeide: Wiens ezel of os van ulieden zal in een put vallen, en die hem niet terstond zal uittrekken op den dag des sabbats? (Lukas 14:3-5)

Het sabbatsgebod wordt hier niet ongedaan gemaakt, integendeel. Zo zijn er ook gevallen waarin de plicht van de barmhartigheid de letter van het negende gebod overstijgt. Toen de Farizeeën de discipelen beschuldigden omdat zij op de sabbat aren plukten, verwees Jezus naar David:

Hebt gij niet gelezen, wat David gedaan heeft, toen hem hongerde, en hun, die met hem waren? Hoe hij gegaan is in het huis Gods, en de toonbroden gegeten heeft, die hem niet geoorloofd waren te eten, noch ook hun, die met hem waren, maar den priesteren alleen. (Mattheüs 12:3-4)

Markus voegt eraan toe dat David dit deed "als hij nood had" (Markus 2:25). Jezus doet hier meer dan een geschiedenis aanhalen: Hij beroept Zich op de omgang met de wet van een man naar Gods hart, in samenspraak met een Godvrezende priester (1 Samuel 21:3-6). David handelde in acute nood op een wijze die volgens de letter van de wet verboden was, en werd door God niet bestraft. Jezus bevestigt daarmee dat de uitleg van de wet door de heiligen, gedreven door nood en barmhartigheid, boven de starre uitleg van de schriftgeleerden uitstijgt. Uit Psalm 119 weten wij hoe zeer David Gods geboden liefhad; van Davids grote Zoon weten wij dat Hij geen tittel of jota van de wet wilde afdoen, en toch haalt Hij de toonbroden van David met instemming aan. Zo mogen wij naar het voorbeeld van Jezus ook de noodleugens en misleidingen van de Schrift aanhalen, in het besef dat barmhartigheid zwaarder weegt dan offerande, wanneer de letter van de wet ons een offer van onbarmhartigheid lijkt te vragen. Het Griekse telos in 1 Timotheüs 1:5, in de Statenvertaling met "einde" weergegeven, betekent doel: het doel van het gebod is liefde.

5.2 Geen vreemd vuur: de Schrift niet aanpassen aan de cultuur

In ons westerse denken zijn wij geneigd de handelingen van Bijbelse personen als David of Rachab te beoordelen vanuit een "hoogstaande" culturele bril, in de stille veronderstelling dat onze ethiek verder ontwikkeld is dan de "primitieve" cultuur van de Bijbel. Zo gaan wij de Schrift aanpassen aan onze cultuur, in plaats van ons gemoed door de Schrift te laten vernieuwen, "opdat gij moogt beproeven, welke de goede, en welbehagelijke en volmaakte wil van God zij" (Romeinen 12:2). Die neiging om Gods Woord "veilig" te houden voor de eigen cultuur lijkt op de zonde van Uza, die naar menselijke logica iets goeds deed toen hij de wankelende ark vasthield, en toch om die onbedachtzaamheid werd geslagen (2 Samuel 6:6-7), en op die van Nadab en Abihu, die vreemd vuur brachten "hetwelk Hij hun niet geboden had" (Leviticus 10:1-2). Wie moderne, cultuurgebonden leringen in de Schriftuitleg inbrengt die vreemd zijn aan de geest van de Bijbelheiligen, brengt geestelijk vreemd vuur. God vraagt niet om onze hulp om Zijn Woord overeind te houden; Hij vraagt onzorg voor Zijn geboden. De werkelijke vernieuwing van ons denken vindt plaats wanneer wij buigen voor de wijsheid van het Woord, ook als die haaks staat op onze eigen culturele overtuigingen.

5.3 De vijanden liefhebben: een schijnbare tegenstrijdigheid

Er lijkt een spanning te bestaan tussen de Thora, die beveelt Amalek uit te delgen (Deuteronomium 25:17-19), en de woorden van Jezus: "Hebt uw vijanden lief" (Mattheüs 5:44). Wie dieper graaft, ziet dat Jezus de wet niet ontbindt, maar de Farizeese verdraaiing ervan corrigeert. Hij citeert in Mattheüs 5:43 niet de Thora, maar de overlevering: "Gij zult uw naaste liefhebben, en uw vijand zult gij haten." De toevoeging over het haten van de vijand staat nergens in de wet van Mozes; zij was een eigenwillige uitleg van de schriftgeleerden om persoonlijke wraakgevoelens te wettigen. Om Gods Woord recht te doen, moeten wij twee soorten vijanden onderscheiden. Amalek moest worden uitgewist omdat hij de zwakken in de achterhoede sloeg en God niet vreesde (Deuteronomium 25:18): dat is een Goddelijk oordeel over machten die zich tegen Gods plan keren, en David handelde als Gods gezant toen hij zulke vijanden sloeg. Wanneer iemand ons echter persoonlijk haat of benadeelt, gebieden zowel het Oude als het Nieuwe Testament barmhartigheid.

Wanneer gij uws vijands os, of zijn dwalenden ezel, ontmoet, gij zult hem denzelven ganselijk wederbrengen. (Exodus 23:4)

Gij zult uw broeder in uw hart niet haten (...) Gij zult niet wreken, noch toorn behouden tegen de kinderen uws volks; maar gij zult uw naaste liefhebben als uzelf; Ik ben de HEERE! (Leviticus 19:17-18)

Indien dengene, die u haat, hongert, geef hem brood te eten; en zo hij dorstig is, geef hem water te drinken. (Spreuken 25:21)

Wreekt uzelf niet, beminden, maar geeft den toorn plaats; want er is geschreven: Mij komt de wraak toe; Ik zal het vergelden, zegt de Heere. (...) Wordt van het kwade niet overwonnen, maar overwint het kwade door het goede. (Romeinen 12:19-21)

Zoals Jezus zegt dat wie Zijn discipel wil zijn, zijn vader en moeder moet "haten" (Lukas 14:26), zonder daarmee het vijfde gebod op te heffen (Efeze 6:2), maar in de zin dat God de hoogste prioriteit toekomt, zo is de "haat" tegen Gods vijanden een kwestie van loyaliteit: "Zou ik niet haten, HEERE! die U haten? (...) Ik haat hen met volkomen haat, tot vijanden zijn zij mij" (Psalm 139:21-22). Dat is geen bittere wrok, maar een volkomen afwijzen van de goddeloosheid, het weigeren van "een ander juk met de ongelovigen" (2 Korinthe 6:14-15). Wraak komt voort uit een gekwetst ego en is

altijd verboden; gerechtigheid komt voort uit liefde voor de naaste en de waarheid. Een broeder redden uit onrechtvaardige handen of een list bedenken om moordenaars te ontwijken, is geen wraak, maar gehoorzaamheid aan de oproep: "Doet recht en gerechtigheid, en redt den beroofde uit de hand des verdrukkers" (Jeremia 22:3). De hulpeloze vijand bewijzen wij barmhartigheid, zoals de Samaritaan; tegenover de vijand die onschuldig bloed zoekt, stellen wij de prioriteit van de naaste. Wie zo onderscheidt tussen persoonlijke wraak en Goddelijke gerechtigheid, begrijpt dat er geen jota of tittel van de wet is veranderd (Mattheüs 5:18).

5.4 De koning en de persoon: Davids vergelding

Op het eerste gezicht lijkt David in de Psalmen wraakgevoelens te koesteren: "richt mij op; en ik zal het hun vergelden" (Psalm 41:11). Dat lijkt in strijd met zijn eigen woorden in Psalm 7:5 en met de wijsheid van Salomo: "Zeg niet: Ik zal het kwaad vergelden; wacht op den HEERE" (Spreuken 20:22). De oplossing ligt in het onderscheid tussen persoonlijke wraak en ambtelijke vergelding. De overheid is door God ingesteld als "een wreekster tot straf dengene, die kwaad doet" (Romeinen 13:4), en David bekleedde dat ambt als gezalfde koning in de hoogste graad. Wanneer de koning zelf slachtoffer wordt van verraad, zoals in Psalm 41 door "de man mijns vredes", is hij tegelijk slachtoffer en de hoogste rechterlijke instantie op aarde; hij heeft geen hogere aardse instantie om zich tot te wenden. Het onbestraft laten van verraad aan de koning zou de gehele natie in gevaar brengen. Zijn "vergelde" was dus een daad van publieke gerechtigheid, geen persoonlijke wraakzucht.

Dat David dit onderscheid scherp hanteerde, blijkt uit zijn weigering zich op Nabal te wreken (1 Samuel 25) en uit zijn weigering de hand uit te strekken tegen Saul, die hem naar het leven stond (1 Samuel 24:7). Persoonlijk handelde hij naar de leer van Christus: "als zij krank waren, was een zak mijn kleed; ik kwelde mijn ziel met vasten (...) Ik ging steeds, alsof het een vriend, alsof het mij een broeder geweest ware" (Psalm 35:13-14). De persoon oefent barmhartigheid (Psalm 35), de overheid oefent recht (Psalm 41); zo blijft de eenheid van Gods Woord bewaard.

5.5 Onderscheiden als heilige opdracht: de Hebreeër en de crisis

Jezus noemt in Mattheüs 23:23 naast de barmhartigheid en het geloof ook "het oordeel" als een van de zwaarste zaken van de wet. Het Griekse woord is krisis, afgeleid van een werkwoord dat "scheiden, onderscheiden" betekent; in de oudheid was de krisis het moment van de waarheid, in de geneeskunde het keerpunt waarop een zieke herstelde of stierf, in het recht de uitspraak die de schuldige van de onschuldige scheidt. Jezus verwijt de schriftgeleerden dat zij de details op orde hebben, maar de krisis nalaten: zij pasten de wet toe zonder te wegen. De krisis vraagt van de gelovige in elke situatie te onderscheiden wat het zwaarst weegt: de ceremoniële regel of het redden van een leven, de informatieplicht aan een overheid of de bescherming van een broeder.

Dat onderscheiden hoort bij de naam die de gelovige in de Schrift draagt. Abram wordt "de Hebreeër" genoemd (Genesis 14:13); het woord ivri hangt samen met "de overzijde" en met het werkwoord "oversteken". De klassieke Joodse uitleg zegt: de gehele wereld stond aan de ene zijde, en Abraham aan de andere.²⁴ De Hebreeër is per definitie iemand die niet opgaat in de massa; hij hanteert het onderscheid van God. Zo hebben ook wij, als Abraham, "de rivier overgestoken": met Christus begraven door de doop in de dood, om in nieuwheid des levens te wandelen (Romeinen

²⁴Midrasj Bereshit Rabba 42:8, uitspraak van rabbi Jehoeda.

6:4). Wij horen niet meer bij de zijde van de afgoden, maar bij de zijde van de waarheid. God is niet een God van dode letters, maar de God Die de geesten, de harten en de gangen weegt (Spreuken 16:2; 21:2; 24:12). Het bedriegen van een broeder wordt door Hem gewogen als een zware zonde (1 Thessalonicenzen 4:6), omdat het de band van het verbond schendt; het misleiden van een goddeloze vervolger, zoals Rachab deed, wordt gewogen als een daad van geloof, omdat het hart gericht is op de bescherming van het leven. Rachab maakte deze crisis: zij koos het volk van God boven haar eigen stad, omdat zij de God van Israël als de enige ware God onderscheidde, en zij werd, zoals Ruth later beleed, "uw volk is mijn volk, en uw God mijn God" (Ruth 1:16), een ware Hebreëer. Wat de wereld "partijdigheid" of "onderscheid" noemt, noemt de Schrift heiliging.

Bijbelse liefde is daarom werkzaam en gericht. Niet het passieve "wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet", maar: "Gelijk gij wilt dat u de mensen doen zullen, doet gij hun ook desgelijks" (Lukas 6:31); een beker water, gegeven "omdat gij discipelen van Christus zijt" (Markus 9:41). Wij woekeren niet aan onze broeder (Deuteronomium 23:20), wij bedriegen onze broeder niet, maar wij gebruiken wijsheid en list om diezelfde broeder te redden uit de hand van de verdrukker. **In de weegschaal van God weegt de noodleugen die een broeder redt, zwaarder dan de "vrome waarheid" die een broeder aan het mes van de vijand levert.**

5.6 "Ieder het zijne" of "uw naaste liefhebben"

Onze hedendaagse begrippen van recht en rechtvaardigheid wortelen diep in de Griekse filosofie. Aristoteles omschrijft in het vijfde boek van zijn *Ethica Nicomachea*, in navolging van Plato, de rechtvaardigheid als de deugd waarbij men ieder het zijne geeft; de Romeinen namen dit over als *suum cuique*, en Cicero schrijft dat de gerechtigheid ieder het zijne toedeelt.²⁵ Rechtvaardigheid wordt zo gelijkwaardigheid of evenredigheid, een wiskundige benadering van de samenleving waarin ieder precies krijgt waar hij recht op heeft; onrecht is meer willen hebben dan u toekomt. Deze denkwijze, met de menselijke rede en de rechten van de mens in het middelpunt, ligt ten grondslag aan de Verlichting, aan de "gelijkheid" van de Franse Revolutie en aan het moderne humanisme, tot in onze wetgeving over gelijke beloning toe.

Jezus stelt tegenover dit gelijkheidsideaal de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard. Wanneer de arbeiders van het eerste uur protesteren tegen de gelijke beloning van de laatkomers, beroepen zij zich op "ieder het zijne". Jezus onmaskert dat als een "boos oog" (Mattheüs 20:15), de Bijbelse uitdrukking voor afgunst (Markus 7:22). Gods rechtvaardigheid berust niet op een kille rekensom, maar op soevereine goedheid en op de gemaakte afspraak, het verbond: wie tevreden is met wat hem is toegezegd, is rechtvaardig, ook "heeft hij gezworen tot zijn schade, evenwel verandert hij niet" (Psalm 15:4). Waar de Griekse filosofie de afgunst probeert te beheersen met wetten van gelijkheid, leert de Bijbel de afgunst te doden door liefde voor de naaste en ontzag voor Gods soevereiniteit.

Ondanks de waarschuwing van Paulus, "ziet toe, dat niemand u als een roof vervoere door de filosofie" (Kolossenzen 2:8), raakte de vroege kerk al snel met het Griekse denken vermengd; in de scholastiek werd de filosofie de "dienstvaagd van de theologie", en ook de Reformatie heeft die diepgewortelde structuren in ons morele denken slechts ten dele weggesneden. Wanneer menselijke redelijkheid de plaats inneemt van Gods openbaring, kan de rechtvaardigheid tot een monster

²⁵Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, boek V; Cicero, *De natura deorum*, III, 38. Zie ook het lemma "Rechtvaardigheid" op nl.wikipedia.org.

verworden. Een ijzingwekkend voorbeeld is de spreuk in het hek van het concentratiekamp Buchenwald: "Jedem das Seine", ieder het zijne. Door dit kamp gingen ongeveer 280.000 gevangenen; ruim 56.000 van hen kwamen om, onder wie ongeveer 11.000 Joden.²⁶ Wanneer de mens zelf bepaalt wat "ieder het zijne" is, wordt de naaste geofferd aan het systeem. Tussen het Griekse "ieder het zijne" en het Bijbelse "uw naaste liefhebben als uzelf" gaapt de kloof tussen de wil van de mens en de wil van God.

Het toegangshek van het concentratiekamp Buchenwald met de spreuk "Jedem das Seine".

5.7 Wie de waarheid spreekt om te doden: Doeg

De rechtvaardige haat leugentaal; maar de goddeloze maakt zich stinkende, en doet zich schaamte aan. (Spreuken 13:5)

Er lijkt een spanning te bestaan in het leven van David. Enerzijds schrijft hij dat de rechtvaardige leugentaal haat en veroordeelt hij wie "tot leugen afwijken" (Psalm 40:5); anderzijds vertelde hij koning Achis "ijskoud" onwaarheden over zijn krijgstochten. Is dat geen stuitende huichelarij? Om dit te begrijpen moeten wij zien wat de Schrift onder leugentaal verstaat: niet slechts het spreken van een feitelijke onjuistheid, maar het misbruiken van woorden om de rechtvaardige te schaden. Het bewijs levert de geschiedenis van Doeg de Edomiet.

Als Doeg, de Edomiet, gekomen was, en Saul te kennen gegeven, en tot hem gezegd had: David is gekomen ten huize van Achimelech. Wat beroemt gij u in het kwaad, o gij geweldige? Gods goedertierenheid duurt toch den gansen dag. Uw tong denkt enkel schade als een geslepen scheermes, werkende bedrog. Gij hebt het kwade liever dan het goede, de leugen, dan gerechtigheid te spreken. (Psalm 52:2-5)

Doeg loog feitelijk niet: David was inderdaad bij de priester Achimelech geweest. Toch noemt David zijn tong een geslepen scheermes dat bedrog werkt, en verwijt hij hem de leugen liever te hebben dan gerechtigheid te spreken. Waarom? Omdat Doeg de inlichting deelde met het doel onschuldigen te laten afslachten; vijftachtig priesters werden om zijn "waarheid" gedood (1 Samuel 22:18). Wanneer de waarheid wordt gebruikt om Gods priesters te vermoorden, is die waarheid voor God

²⁶Cijfers naar de Gedenkstätte Buchenwald (buchenwald.de); de getallen omvatten ook de buitenkampen.

een bedrieglijke tong; de feiten waren juist, maar het fundament was moordzucht. Tegenover de verwoestende "waarheid" van Doeg staat de beschermende list van David bij Achis, en de Schrift spreekt over David dat hij het volk weidde "naar de oprechtheid zijns harten" (Psalm 78:72). Wie de waarheid spreekt om de naaste kwaad te doen, wandelt in de leugen; wie een list gebruikt om te redden, wandelt in de waarheid van God. **Het negende gebod is een verbod op het beschadigen van de onschuldige; wie het letterlijk toepast om zijn naaste aan de beul uit te leveren, pleegt juist een vals getuigenis tegen de diepste bedoeling van Gods wet.**

5.8 Wie liegt tegen de broeders: Ananias en Saffira

De noodleugen van Rachab of David mag niet verward worden met de zonde van Ananias en Saffira (Handelingen 5). Waar Rachab loog om Gods volk te redden, logen Ananias en Saffira om Gods volk te bedriegen. Petrus legt de vinger op de wond: "Gij hebt den mensen niet gelogen, maar Gode" (Handelingen 5:4). Zij wilden zich vroom en offervaardig voordoen, terwijl zij in werkelijkheid hebzuchtig waren; dat was een aanslag op de integriteit van de gemeente. Zij logen binnen de kring van de broeders, tegen de Heilige Geest, en bekochten dat terstond met de dood. Hier gaat het woord van Paulus in vervulling: "Dat niemand zijn broeder vertrede, noch bedriege in zijn handeling; want de Heere is een wreker over dit alles" (1 Thessalonicenzen 4:6). Dat staat in schril contrast met David, die de vijand misleidde om de broeders te sparen. De waarheid in het hart is de grondslag van de broederschap; wie die waarheid veinst om zichzelf te verhogen, valt onder het oordeel. Zo komt de studie terug bij de kernvraag van Psalm 15: "HEERE, wie zal verkeren in Uw tent?" Davids antwoord is: "die met zijn hart de waarheid spreekt" (Psalm 15:2). Hij zegt bewust niet: die met zijn tong de feiten spreekt.

5.9 Verraad onder de naam van eerlijkheid

Die als een achterklapper wandelt, openbaart het heimelijke; maar die getrouw is van geest, bedekt de zaak. (Spreuken 11:13)

Wanneer wij de waarheid van een naaste openbaren aan een vijandige partij, plegen wij in Bijbelse zin geen "eerlijkheid", maar verraad. Het negende gebod staat nooit los van het gebod tot naastenliefde. Leviticus 19:16 legt een rechtstreeks verband tussen achterklap en bloed: wie de verblijfplaats van een onschuldige doorgeeft aan een moordenaar, spreekt misschien de "waarheid", maar hij "staat tegen het bloed" van zijn naaste. Het weigeren van een noodleugen om zelf "schoon" te blijven is een vorm van geestelijke hoogmoed. De Farizeeër is banger voor zijn eigen technische zonde, een onwaarheid spreken, dan voor de dood van zijn naaste; hij dient een God die letters telt, in plaats van de God Die harten weegt. De ware christelijke houding is bereid liever door mensen "schuldig" te worden bevonden vanwege een noodleugen, dan de onschuldige naaste aan de vervolger op te offeren. Wie de naaste verraadt onder het mom van "ik mag niet liegen", wandelt niet in de waarheid, maar in de duisternis van zijn eigen ego. Oprechtheid tegenover God betekent dat wij bereid zijn voor de mensen schuldig te lijken door een list te gebruiken, zolang wij voor God staan als degenen die de onschuldige hebben behoed. De waarheid is een Persoon, Jezus Christus, en Zijn weg is die van de barmhartigheid, die roemt tegen het oordeel (Jakobus 2:13).

In onze tijd is de goddeloze die feiten opeist dikwijls een beoefenaar van social engineering, "de kunst van het hacken van mensen", zoals Hadnagy het noemt.²⁷ De moderne vervolger of de

²⁷Christopher Hadnagy, Social Engineering: The Art of Human Hacking, Wiley 2010, blz. 7; tweede uitgave 2018, blz. 8.

totalitaire overheid doet een beroep op uw morele kompas ("u mag toch niet liegen?") of gebruikt intimidatie om inlichtingen los te krijgen die zij tegen de onschuldige kan gebruiken. Feitelijk juiste inlichtingen zijn de krachtigste munitie voor manipulatie en geweld; de goddeloze zoekt niet de waarheid om God te eren, maar gegevens om te beheersen en te vernietigen. Wie "met zijn hart de waarheid spreekt" (Psalm 15:2), laat zich door zulke psychologische oorlogvoering niet tot verraad verleiden. Hij herkent de methode: de vraag naar "de feiten" is een getuige tot geweld (Exodus 23:1). Zijn loyaliteit ligt bij de onschuldige metgezel, niet bij de informatieplicht aan de manipulator. De angst om in de ogen van de ondervrager "niet oprecht" te lijken is een valstrik; echte oprechtheid is trouw blijven aan de broeder, ook als de buitenwereld u een leugenaar noemt. De waarheid van de tong is de munitie van de social engineer; de waarheid van het hart is de gids van de rechtvaardige.

6. Stemmen uit de historie

In de geschiedenis van de Kerk is er naast de strenge lijn van Augustinus en Calvijn altijd een andere lijn geweest, die inzag dat de letter van de waarheid de naastenliefde niet mag vermoorden, en dat een tiran die onschuldig bloed zoekt, zijn morele aanspraak op de waarheid heeft verspeeld. De stemmen die hier aan het woord komen, zijn achteraf gevonden en dienen als bevestiging van wat de Schrift zelf leert. Waar een uitspraak niet letterlijk kan worden aangehaald, wordt de strekking weergegeven met de vindplaats in de noot.

6.1 Maarten Luther (1483-1546)

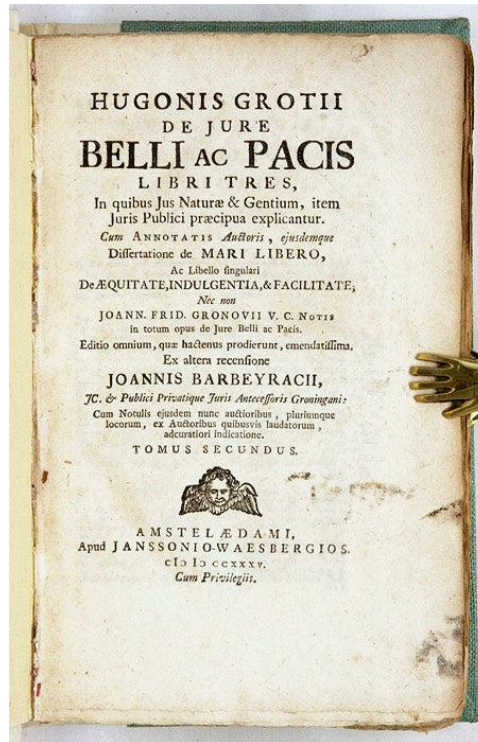
Luther heeft, anders dan Augustinus, de leugen beoordeeld vanuit de bescherming van de naaste. In zijn uitleg van het gebod "gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste" in de catechismussen vat hij het gebod positief op als de plicht de goede naam van de naaste te beschermen. Van daaruit kon hij een waarheid die de naaste schaadt zondig noemen, en een onwaarheid die de naaste beschermt zondeloos. In zijn colleges over Genesis onderscheidt hij met Augustinus drie soorten leugens, de schadelijke, de scherts en de dienstleugen, en over de laatste, de onwaarheid die de naaste beschermt, zegt hij dat zij ten onrechte een leugen wordt genoemd; zij is veeleer een deugd en een uitnemende voorzichtigheid, waardoor de woede van satan wordt gestuit en de eer, het leven en het belang van anderen worden gediend.²⁸

6.2 Hugo de Groot (1583-1645)

Hugo de Groot, de vader van het volkenrecht en een vurig verdediger van het christelijk geloof, heeft in zijn hoofdwerk *De iure belli ac pacis* (1625) de zaak scherper doordacht dan iemand vóór hem. In het eerste hoofdstuk van het derde boek, over wat in de oorlog geoorloofd is, onderscheidt hij het spreken van een onwaarheid van de eigenlijke leugen. Van een leugen in de verboden zin is naar zijn oordeel pas sprake wanneer het gesprokene in strijd is met het recht van degene tot wie men spreekt, dat wil zeggen wanneer men iemand bedriegt die recht heeft de waarheid te vernemen. Dat recht ontbreekt bij een vijand in de oorlog, bij een rover, en bij wie de waarheid zou misbruiken om

²⁸Luther, Colleges over Genesis (Luther's Works, delen 1-8, Concordia, Saint Louis), passim; de uitspraak over de dienstleugen is een bekende plaats uit deze colleges. Voor Luthers opvatting als geheel: Stephanie A. Woods, *Telling Bold Lies: Martin Luther's Theology of Deception*, dissertatie Boston University, 2023.

onschuldigen te doden. De Groot beroept zich daarbij ook op voorbeelden uit de Schrift.²⁹ Zijn omschrijving, dat een leugen een onwaarheid is gesproken tegen wie recht heeft op de waarheid, is de stelling van deze studie, en zij bevrijdt de christen van valse schuldgevoelens wanneer hij een vervolger de weg verspert.

Titelblad van Hugo de Groot, *De iure belli ac pacis*, 1625.³⁰

6.3 Het recht van verzet: van Knox tot Locke

De vraag naar de waarheid tegenover een tiran is in de zestiende en zeventiende eeuw vooral behandeld binnen de leer van het recht van verzet. De reformatorische schrijvers over dat recht komen, langs verschillende wegen, tot dezelfde slotsom: een overheid die haar ambt misbruikt om de onschuldigen te vervolgen, verliest haar aanspraak op gehoorzaamheid, en daarmee op de trouw en de openheid van de onderdaan.

John Knox (ca. 1514-1572)

Knox, de leider van de Schotse Reformatie, ging de rechtstreekse confrontatie aan met koningin Maria Stuart. Zijn beeld van de vader die in waanzin zijn kinderen wil doden en door hen gebonden mag worden (hoofdstuk 3) is de kern van zijn leer: vorsten die de kinderen van God willen doden, handelen in een razernij, en wie hun de handen bindt, is niet ongehoorzaam, maar doet zijn plicht.

George Buchanan (1506-1582)

Buchanan, Schots geleerde en dichter, die tijdens zijn gevangenschap bij de Portugese Inquisitie begon aan zijn Latijnse psalmberijming, werd na zijn terugkeer in Schotland een bondgenoot van Knox en in 1567 zelfs moderator van de General Assembly. Zijn *De iure regni apud Scotos* (1579),

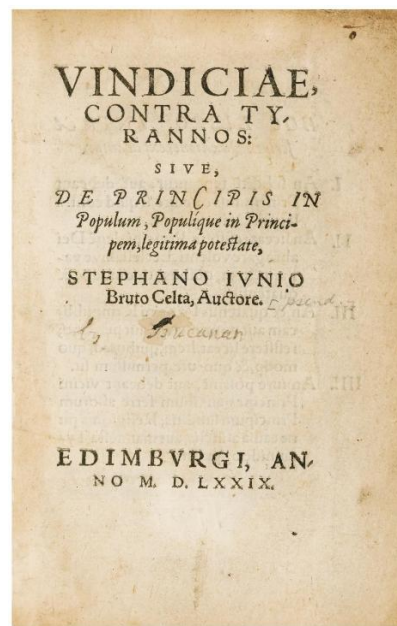
²⁹Hugo de Groot, *De iure belli ac pacis libri tres*, Parijs 1625, boek III, hoofdstuk 1, paragrafen 11-17; standaarduitgave P.C. Molhuysen, Leiden 1919. De Groot bespreekt daar de vraag in hoeverre het geoorloofd is de vijand te misleiden.

³⁰Afbeelding naar een antiquarische uitgave (abebooks.de).

geschreven als lesboek voor zijn leerling, de latere koning Jacobus VI, stelt dat een koning die de wet verlaat, ophoudt koning te zijn en een tiran wordt; de koning regeert over gewillige onderdanen door de macht van de wet, de tiran heerst over onwilligen door louter geweld. Een tiran is daarom geen wettig heer, maar een publieke vijand, met wie het volk in een staat van oorlog verkeert, en aan wie de plichten die men een wettige vorst verschuldigd is, niet toekomen.³¹ Het is een historische ironie dat de man die schreef dat koningen mogen worden afgezet, de leermeester was van de koning die later het goddelijk recht van de koningen zou verdedigen.

De Vindiciae contra tyrannos (1579) en Willem van Oranje

In hetzelfde jaar 1579 verscheen, onder het pseudoniem Stephanus Junius Brutus, de *Vindiciae contra tyrannos*, geschreven in de kring van de Franse Hugenenotenvan Willem van Oranje; als schrijvers gelden Philippe du Plessis-Mornay en Hubert Languet. Het werk is geordend naar vier vragen, waarvan de eerste luidt of men God meer moet gehoorzamen dan koningen, met een beroep op Handelingen 4:19. Het antwoord: omdat wij de koning gehoorzamen om Gods wil, mogen wij hem nooit gehoorzamen tegen God in. De schrijvers ontwikkelen de leer van het dubbele verbond: het eerste tussen God, de koning en het volk, om Gods wet te houden; het tweede tussen de koning en het volk, waarbij de koning belooft rechtvaardig te regeren en het volk belooft te gehoorzamen zolang hij dat doet. Een koning die het verbond breekt door onschuldig bloed te vergieten of Gods wet te vertrappen, ontslaat het volk van zijn eed; aan zo'n meineedpleger is men geen trouw meer verschuldigd.³²

Titelblad van de *Vindiciae contra tyrannos*, 1579.³³

Deze gedachte vormde het fundament voor het Plakkaat van Verlatinghe (1581), waarin de Nederlandse gewesten de koning van Spanje verlieten met het argument dat een vorst die zijn

³¹George Buchanan, *De iure regni apud Scotos dialogus*, Edinburgh 1579; Engelse vertaling en uitgave door Roger A. Mason en Martin S. Smith, *A Dialogue on the Law of Kingship among the Scots*, Ashgate, Aldershot 2004. Over Buchanans leven: I.D. McFarlane, Buchanan, Duckworth, Londen 1981.

³²Stephanus Junius Brutus, *Vindiciae contra tyrannos* (1579); Engelse uitgave door George Garnett, Cambridge University Press 1994, tweede en derde vraag. De uitwerking van het dubbele verbond staat in de tweede vraag.

³³Afbeelding: Wikimedia Commons, *VindiciaeContraTyrannos.jpg*.

onderdanen als slaven behandelt en hun gewetens vervolgt, geen vorst meer is maar een tiran. Willem van Oranje had zich een jaar eerder in zijn Apologie (1580) tegen de ban van Filips II verdedigd met dezelfde stelling: een vorst die zijn eed breekt, verliest zijn gezag, en het is een natuurlijke plicht van ieder mens tegenover zijn land en zijn naasten om onrecht en geweld te weren en de onschuldigen uit de handen van de beulen te bevrijden.³⁴ Nergens is de spanning tussen het eren van gezag en de trouw aan God zo scherp verwoord als in ons volkslied. "Den Koning van Hispanje heb ik altijd geëerd" en "de tirannie verdrijven, die mij mijn hart doorwondt" staan in hetzelfde lied, omdat Oranje het ambt eerde en de tirannie bestreed. Zijn eer aan de koning was nooit een vrijbrief om medeplichtig te worden aan onrecht, en het Wilhelmus eindigt niet bij de Spaanse troon, maar bij de gehoorzaamheid aan God.

*Mijn schild ende betrouwen zijt Gij, o God mijn Heer, op U zo wil ik bouwen, verlaat mij
nimmermeer. Dat ik doch vroom mag blijven, Uw dienaar t'aller stond, de tirannie verdrijven
die mij mijn hart doorwondt.*

Theodorus Beza (1519-1605)

Beza, de opvolger van Calvijn te Genève, moest na de Bartholomeüsnacht (1572), waarin duizenden Hugenoten werden vermoord, antwoord geven op de vraag hoe men trouw blijft aan God als de overheid de gelovigen uitroeit. Waar Calvijn een slechte overheid nog als een oordeel van God zag waaronder de gelovige moest buigen, behoudens geboden die rechtstreeks tegen Gods eer ingingen, trok Beza in zijn *De iure magistratuum* (1574) een scherpere juridische grens: een overheid die de wet van God en de veiligheid van haar burgers vertrapt, verliest haar ambtelijke hoedanigheid, en lagere overheden hebben dan het recht en de plicht het volk tegen haar te beschermen.³⁵

Samuel Rutherford (1600-1661)

De Schotse puritein Samuel Rutherford bouwde op het fundament van Buchanan in zijn *Lex, Rex* (1644) het volledige bouwwerk: de wet staat boven de koning, want de wet maakt de koning; het volk is er niet voor de koning, maar de koning voor het volk; en zelfverdediging en het redden van de onschuldigen uit de hand van de onderdrukker zijn natuurlijke rechten die geen koning kan afnemen. Rutherford beroept zich daarbij op de Hebreeuwse vroedvrouwen, die door de knechtjes te redden gehoorzamer aan God waren dan wanneer zij het bloedige bevel van de koning hadden opgevolgd. Een vorst die het zwaard trekt tegen de onschuldige, is voor hem geen dienaar van God meer, maar een rover; aan een rover is men geen trouw verschuldigd.³⁶ Het boek werd na de terugkeer van Karel II als hoogverraad bestempeld en door de beul verbrand; Rutherford werd in 1660 uit zijn ambt als hoogleraar te St Andrews gezet en voor het parlement gedaagd. Stervende antwoordde hij:

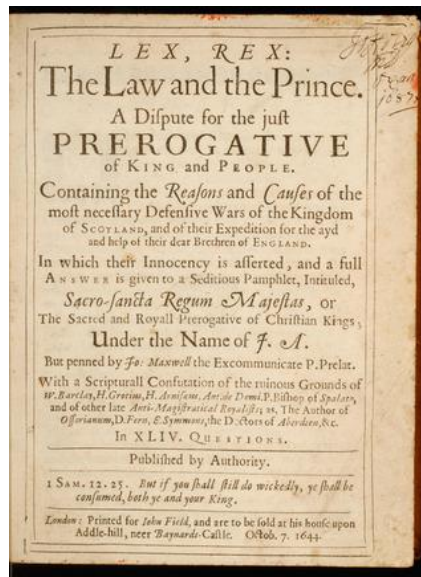
*Ik heb een dagvaarding van een hogere Rechter en rechtbank, en ik moet die eerste oproeping
beantwoorden; en voordat uw dag aanbreekt, zal ik zijn waar weinig koningen en grote lieden
komen.*³⁷

³⁴Willem van Oranje, *Apologie ofte Verantwoordinghe* (1580); uitgave H. Wansink, Nieuwkoop 1980. Over de samenhang tussen de *Apologie*, het *Plakkaat* en de *Vindiciae*: Martin van Gelderen, *The Political Thought of the Dutch Revolt 1555-1590*, Cambridge University Press 1992, blz. 148-152.

³⁵Théodore de Bèze, *Du droit des magistrats sur leurs sujets* (1574), Latijnse uitgave *De iure magistratuum in subditos*, 1576; kritische uitgave R.M. Kingdon, Genève 1970.

³⁶Samuel Rutherford, *Lex, Rex, or The Law and the Prince*, Londen 1644; herdruk Sprinkle Publications, Harrisonburg 1982. De vroedvrouwen worden besproken in de vragen over de plicht tot gehoorzaamheid; over Rutherfords denken: John Coffey, *Politics, Religion and the British Revolutions: The Mind of Samuel Rutherford*, Cambridge University Press 1997.

³⁷Geciteerd bij A.A. Bonar, *Letters of Samuel Rutherford*, Edinburgh 1891, inleidende levensschets, blz. 28.

Samuel Rutherford.³⁸

John Locke (1632-1704)

Locke, opgegroeid in een puriteins gezin, systematiseerde het recht van verzet in zijn *Two Treatises of Government* (1689), anoniem uitgegeven om de troonsbestijging van Willem III te rechtvaardigen, "door de toestemming van het volk", zoals het voorwoord zegt.³⁹ Hij vertaalde de Bijbelse argumenten van Buchanan en de Hugenoten in een universeel politiek stelsel:

Waar de wet eindigt, begint de tirannie (...) en wie als gezagsdrager de macht overschrijdt die hem door de wet is gegeven, en de kracht waarover hij beschikt gebruikt om de onderdaan op te leggen wat de wet niet toestaat, houdt op een overheid te zijn; en omdat hij handelt zonder gezag, mag hij worden weerstaan, zoals ieder ander die met geweld inbreuk maakt op het recht van een ander.

Langs Locke bereikten deze gedachten de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring van 1776. Van de Franse Hugenoten tot de Nederlandse opstandelingen en de Schotse Covenanters vonden zij allen in de Schrift de vrijmoedigheid om de "wet" van de mens te buigen voor de nood van de naaste, in het spoor van de vroedvrouwen in Egypte.

6.4 Charles Hodge en de latere gereformeerde ethiek

De gereformeerde theologie van de negentiende en twintigste eeuw heeft de strenge lijn van Augustinus op dit punt in belangrijke mate verlaten. Charles Hodge (1797-1878), de grote dogmaticus van Princeton, behandelt het negende gebod in zijn *Systematic Theology* en stelt dat de bedoeling om te misleiden tot het wezen van de leugen behoort, maar dat zelfs die bedoeling niet altijd verwijtbaar is. Hij noemt de vroedvrouwen en Rachab, wijst erop dat de Schrift beiden prijst, en concludeert dat de plicht tot waarheid alleen bestaat waar de ander het recht heeft de waarheid te vernemen: tegenover een vijand in de oorlog bestaat die plicht niet, en wanneer een moeder een moordenaar achter haar kind aan ziet gaan, heeft zij het volste recht hem met alle middelen te misleiden, omdat de algemene plicht tot waarheid dan opgaat in een hogere plicht. Hodge

³⁸ Afbeelding: portret bij een uitgave van de Letters (goodreads.com).

³⁹ John Locke, *Two Treatises of Government*, uitgave Peter Laslett, Cambridge University Press 1988, voorwoord (blz. 137) en Second Treatise, paragraaf 202 (blz. 400).

waarschuwt tegelijk dat dit beginsel is misbruikt, zoals door de jezuïeten, en dat zulk misbruik het beginsel zelf niet ongeldig maakt.⁴⁰

In dezelfde lijn staan latere schrijvers. John Frame behandelt in *The Doctrine of the Christian Life* (2008) het negende gebod en geeft een lange reeks Bijbelse gevallen waarin misleiding wordt toegestaan of geprezen; hij concludeert dat de zonde van het negende gebod het verdraaien van de feiten ten nadele van de naaste is, en dat in een toestand van oorlog of vervolging het misleiden van de vijand geoorloofd is.⁴¹ Norman Geisler heeft voor deze positie de naam "graded absolutism" gemunt: wanneer twee absolute geboden in de gebroken werkelijkheid botsen, gehoorzaamt men het hogere en is men voor het lagere niet schuldig.⁴² In Nederland heeft J. Douma in zijn behandeling van het negende gebod ruimte gelaten voor de misleiding van de vijand in oorlogstijd, met een beroep op de Bijbelse voorbeelden.⁴³ Het is goed dat de lezer weet dat de strenge lijn niet de enige is die in de gereformeerde traditie gehoor heeft gevonden.

6.5 Dietrich Bonhoeffer (1906-1945)

De Lutherse theoloog en verzetsman Dietrich Bonhoeffer, die zelf voor de onmogelijke keuzen van het verzet stond, doorzag de valstrik van het wetticisme. In zijn opstel "Wat betekent: de waarheid spreken?", geschreven in de gevangenis te Tegel als deel van zijn *Ethiek*, stelt hij dat een "waarheid" die cynisch tegenover de werkelijkheid staat, slechts in schijn waarheid is. De vraag van de moordenaar naar de verblijfplaats van zijn slachtoffer is een inbreuk op de waarheid; wie die vraag met de feiten beantwoordt, verradt de waarheid zelf, want de feitelijke juistheid van een antwoord maakt het nog niet waarachtig. Zijn bekendste voorbeeld is dat van het kind dat door de leraar voor de klas wordt gevraagd of het waar is dat zijn vader dikwijls dronken thuiskomt. Het is waar, maar het kind ontkent het. De vraag van de leraar was een inbreuk op de eigen orde van het gezin; het antwoord van het kind is een formele onwaarheid, maar het brengt de waarheid tot uitdrukking dat het gezin een instelling is waaraan de leraar niet mag raken.⁴⁴ De waarheidsliefde van de christen heeft naar zijn woord niets gemeen met de houding van de cynicus, die meent aan de waarheid te hebben voldaan wanneer hij de feiten maar uitspreekt, onverschillig of hij daarmee de naaste aan de moordenaar overlevert.

Over de schuld die de verantwoordelijke mens op zich neemt, schrijft hij elders in de *Ethiek*: wie in verantwoordelijkheid de beslissing neemt, neemt de schuld op zich, niet uit overmoed, maar uit de noodzaak van de naastenliefde; wie aan die schuld probeert te ontsnappen, onttrekt zich aan de werkelijke menselijkheid van zijn handelen.⁴⁵ Bonhoeffer heeft zijn eigen leer in praktijk gebracht: na zijn arrestatie op 5 april 1943 hield hij de feitelijke waarheid over de samenzwering tegen Hitler voor zijn ondervragers verborgen, omdat zij de waarheid zouden misbruiken om het kwaad te dienen. Dat maakt zijn opstel over de waarheid tot een van de indrukwekkendste teksten uit de theologie van de twintigste eeuw: niet geschreven vanuit een ivoren toren, maar tussen gevangensmuren, oog in oog

⁴⁰Charles Hodge, *Systematic Theology*, deel III, hoofdstuk XIX, paragraaf 13 ("The Ninth Commandment"), Scribner, New York 1873, blz. 437-446; raadpleegbaar op ccel.org.

⁴¹John M. Frame, *The Doctrine of the Christian Life*, P&R, Phillipsburg 2008, hoofdstuk 37, blz. 830 en volgende.

⁴²Norman L. Geisler, *Christian Ethics: Contemporary Issues and Options*, tweede uitgave, Baker, Grand Rapids 2010, het hoofdstuk over graded absolutism.

⁴³J. Douma, *De tien geboden: handreiking voor het christelijk leven*, Kok, Kampen; de behandeling van het negende gebod. De precieze vindplaats is door mij niet nagezien.

⁴⁴Dietrich Bonhoeffer, *Ethik*, opstel "Was heißt die Wahrheit sagen?" (1943); Nederlandse vertaling: *Ethiek*, vertaald door G.W. Marchal, Boekencentrum, Zoetermeer 2012, blz. 355-374; het voorbeeld van het kind op blz. 374.

⁴⁵Bonhoeffer, *Ethiek*, hoofdstuk over de structuur van het verantwoordelijke leven, blz. 275-276 in de Nederlandse uitgave.

met de Gestapo. De kamparts van Flossenbürg, H. Fischer-Hüllstrung, die zijn laatste ogenblikken zag, schreef later:

*Door de half geopende deur van een kamer in de barak zag ik dat, voor hij de gevangeniskleding moest uittrekken, Bonhoeffer neerknielde voor een innig gebed tot God. (...) Ook op de plaats van de terechtstelling bad hij nog kort en besteeg toen moedig en beheerst de trap naar de galg. De dood volgde na enkele seconden. Ik heb in mijn vijftigjarige praktijk als arts zelden iemand zo vol overgave aan God zien sterven.*⁴⁶

*Dietrich Bonhoeffer.*⁴⁷

6.6 Corrie ten Boom en de Beje

Het gezin Ten Boom in Haarlem, dat tijdens de bezetting Joden en verzetsmensen verborg, heeft de vraag van deze studie aan den lijve doorleefd, en Corrie ten Boom beschrijft in *De Schuilplaats* openhartig hoe verdeeld het gezin erover was. Haar zuster Nollie hield vast aan de regel dat een christen nooit mag liegen, ook niet tegen de bezetter; Corrie en anderen in het gezin meenden dat men aan de vijand de waarheid niet verschuldigd was en gebruikten valse bonkaarten, een verborgen kamer en dwaalsporen. Bij een inval bij Nollie vroegen de Duitsers aan haar dochter waar de jongens waren; het meisje, opgevoed in de regel van haar moeder, antwoordde naar waarheid "onder de tafel", waar zij onder het kleed door een luik verborgen zaten, en de soldaten lachten om wat zij als spot opvatten en gingen heen. Nollie zelf werd gearresteerd toen zij een ondervrager naar waarheid antwoordde dat de jonge vrouw in haar huis een Jodin was; zij vertrouwde erop dat God haar niet in de steek zou laten, en de vrouw werd later bevrijd.⁴⁸ Corrie heeft deze geschiedenissen nooit gebruikt om haar eigen weg te veroordelen. Voor haar was de vraag niet of Nollie gelijk had, maar of God ook de weg van de list zegende, en het antwoord van de Schuilplaats, van de honderden geredde levens en van haar eigen overleving in Ravensbrück was voor haar geen twijfel. Toen zij tijdens haar verhoor in Scheveningen door een luitenant werd gevraagd naar namen en adressen, gaf zij ze niet.

⁴⁶W.-D. Zimmermann en R.G. Smith (red.), *I Knew Dietrich Bonhoeffer*, Collins, Londen 1966, blz. 232.

⁴⁷Afbeelding: Gustav-Adolf-Werk (gustav-adolf-werk.de).

⁴⁸Corrie ten Boom, *De Schuilplaats* (*The Hiding Place*, 1971), Gideon, Hoornaar; de hoofdstukken over de onderduik en de arrestatie van Nollie.

Het voorbeeld van de Beje laat beide wegen in één huis zien, en het laat zien dat God de trouw van beide zusters heeft geëerd. Het laat ook zien wat deze studie wil zeggen: wie de weg van de list gaat om de naaste te redden, hoeft daarover geen gewetensnood te dragen, want de luitenant die naar namen vraagt om mensen naar de kampen te sturen, heeft op die namen geen recht.

6.7 De weging van Psalm 15

Psalm 15 vraagt wie in Gods tent zal verkeren, en het antwoord weegt niet de tong, maar het hart: hij spreekt met zijn hart de waarheid (vers 2); hij doet zijn metgezel geen kwaad en neemt geen smaadrede op tegen zijn naaste (vers 3); hij veracht de verworpene en eert wie de HEERE vrezen (vers 4); hij neemt geen geschenk aan tegen de onschuldige (vers 5). De angst om een onwaarheid te spreken tegen een moordenaar, waardoor die moordenaar zijn slag kan slaan, is geen heiligheid maar lafheid; het is een offeren van de naaste op het altaar van de eigen schone handen. Misleid de goddeloze wanneer hij onschuldig bloed zoekt; daarmee stelt u uw hand niet bij hem en blijft u trouw aan de koninklijke wet van de liefde. Juist in de laatste dagen is het gevaar van verraad groter dan ooit, ook onder wie Godzalige broeders en zusters lijken: "verraders, roekeloos, opgeblazen (...) hebbende een gedaante van godzaligheid, maar die de kracht derzelve verloochend hebben" (2 Timotheüs 3:1-5). Daarom is zelfonderzoek en gebed zo nodig, want "die meent te staan, zie toe, dat hij niet valle" (1 Korinthe 10:12).

7. Gebed om een bewaakte mond

In de afzondering van de verhoorkamer en onder de dreiging van geweld vervaagt de grens tussen theorie en praktijk. Voor de vervolgte christen is het misleiden van de vijand of het bewaren van het geheim geen redenering, maar een geestelijke overlevingsstrijd. De trouw aan de naaste begint op de knieën, met de bede dat God "de deuren van de mond" bewaakt.

*Zet, HEER, een wacht voor mijne lippen; behoed de deuren van mijn mond, opdat ik mij, tot genen stond, iets onbedachtzaams laat ontglippen.*⁴⁹

Die bede is in alle eeuwen van vervolging gebeden, ook waar de woorden niet zijn opgeschreven. Van de vijf jonge studenten van Lausanne, leerlingen van Beza en Viret, die in 1553 te Lyon levend werden verbrand omdat zij hun geloof en hun geloofsgenoten niet wilden verloochenen, heeft Jean Crespin de brieven bewaard; zij zongen psalmen tot het laatst.⁵⁰ Van de Waldenzen in 1655 en de Hugenoten in de Woestijn is bekend dat hun grootste vrees niet de dood was, maar de zonde van het verraad, wanneer de ondervrager namen eiste met de belofte: "Noem de namen van uw broeders en u bent vrij."

7.1 Het gebed van Alexander Peden (ca. 1626-1686)

Alexander Peden, "Prophet Peden", was een van de meest opgejaagde Schotse Covenanterpredikanten. Zijn biograaf Patrick Walker vertelt hoe Peden met een kleine groep vluchtelingen door de cavalerie werd ingesloten en op de heide neerknielde met dit gebed:

⁴⁹Psalm 141:3, berijming van 1773.

⁵⁰Jean Crespin, *Histoire des martyrs persécutez et mis à mort pour la vérité de l'Évangile* (1554 en later); uitgave D. Benoit, Toulouse 1885-1889, deel I, onder het jaar 1553.

Heere, het is Uw vijanden hun dag, hun uur en hun macht; zij mogen niet gestuit worden. Maar werp de slip van Uw mantel over de oude Sandy en deze arme mensen, en bewaar ons ditmaal; en wij zullen het gedenken en vertellen tot lof van Uw goedheid, medelijden en ontferming, wat Gij toen voor ons gedaan hebt.⁵¹

Een dichte mist daalde terstond neer tussen de vluchtelingen en de dragonders, en de soldaten reden hen voorbij. Peden bad niet om de dood van zijn vijanden, maar om verberging; God gaf hem, als Elisa in Dothan, de verblinding van de vijand.

7.2 De vervolgde kerk van nu

De ondergrondse huisgemeenten in China, waaruit de zendingsbeweging "Terug naar Jeruzalem" is voortgekomen, en de christenen in Noord-Korea leven nog altijd onder een overheid die zich boven God stelt. Hun zendingen worden geestelijk voorbereid om onder verhoor en marteling geen namen van broeders te noemen; wie een huisgemeente aan de politie verradt, is voor hen geen "eerlijke christen", maar een zondaar tegen de wet van de liefde.⁵² Zij hebben, zonder er ooit een verhandeling over te schrijven, de theologie van weerbaarheid ontwikkeld die deze studie in het Westen opnieuw onder woorden wil brengen. Wie de namen van Gods kinderen in de registers van de staat weigert te schrijven, vertrouwt erop dat zij gegraveerd staan in de palmen van Zijn handen (Jesaja 49:16).

8. Slotsom

Het negende gebod blijft onverkort van kracht: "gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste." Wat deze studie betwist, is niet het gebod, maar een uitleg die het gebod losmaakt van zijn hoofdsom, de liefde tot de naaste, en het daardoor in de hand van de mensenmoorder legt. De Schrift kent geen recht van de goddeloze op de waarheid die hij tot moordwapen wil maken. Zij zegent de vroedvrouwen die Farao misleidden, prijst Rachab om de andere weg waarlangs zij de verspieders uitliet, geeft Samuel zelf een dekmantel, laat David God loven om een list en verklaart hem daarin niet schuldig, gebiedt Husai te veinzen en beveelt de hinderlaag bij Ai. Zij veroordeelt daarentegen Doeg, die de feiten sprak om priesters te doden, en Ananias, die de broeders bedroog.

Daaruit volgen vier slotsommen.

1. Een leugen is een onwaarheid gesproken tegen wie recht heeft op de waarheid. Binnen de gemeenschap van de liefde, het gezin, de gemeente, de naaste die op ons rekent, is dat recht onvoorwaardelijk, en bedrog daar is een zonde waarover de Heere een wreker is.
2. Wie onschuldig leven aanvalt, verlaat die gemeenschap. Een overheid die het goede vervolgt, is niet langer de dienaar van Romeinen 13, maar de wolf van Exodus 23:1. Aan de wolf de weg naar de schaapskooi wijzen is geen eerlijkheid, maar het stellen van de hand bij de goddeloze.

⁵¹Patrick Walker, *Some Remarkable Passages of the Life and Death of Mr. Alexander Peden (1724)*, in: *Six Saints of the Covenant*, uitgave D. Hay Fleming, Londen 1901, deel I. "Sandy" is de Schotse roepnaam voor Alexander.

⁵²Paul Hattaway, Brother Yun, Peter Xu Yongze en Enoch Wang, *Back to Jerusalem: Three Chinese House Church Leaders Share Their Vision to Complete the Great Commission*, Piquant, Carlisle 2003; Paul Hattaway en Brother Yun, *De Hemelse Man*, Medema, Vaassen 2004.

3. De list die de naaste redt, is een werk van geloof en van barmhartigheid, "het zwaarste der wet". Wie haar gebruikt, hoeft daarover geen gewetensnood te dragen, want "allen, die op Hem betrouwen, zullen niet schuldig verklaard worden" (Psalm 34:23).
4. Twee grenzen blijven staan: de Naam en de belijdenis van Christus worden nooit verloochend, ook niet om het leven te redden; en wie zelf een kwaaddoener is, wordt niet met een leugen aan het recht onttrokken (1 Petrus 4:15-16).

Wie zo leeft, spreekt met zijn hart de waarheid. Hij mag zijn vijand misleiden en zijn broeder nooit; hij mag voor mensen een bedrieger heten en voor God een bewaarder van het leven zijn. Dat is de vrijheid waartoe deze studie wil toerusten, tot toerusting voor en in tijden van verdrukking.

Gij zult geen vals gerucht opnemen; en stelt uw hand niet bij den goddeloze, om een getuige tot geweld te zijn. (Exodus 23:1)

Dik Aangeenbrug, september-oktober 2014; februari 2023; februari en september 2026

Geraadpleegde werken

Bijbel en belijdenis

Bijbel, Statenvertaling (uitgave Gereformeerde Bijbelstichting).

Heidelbergse Catechismus, Zondag 43, vraag en antwoord 112.

Westminster Larger Catechism (1647), vraag en antwoord 145.

Oude en middeleeuwse bronnen

Augustinus, De mendacio en Contra mendacium; Engelse vertaling in Nicene and Post-Nicene Fathers, eerste reeks, deel III, Eerdmans, Grand Rapids.

Thomas van Aquino, Summa Theologiae II-II, quaestio 110.

Midrasj Bereshit Rabba 42:8.

Reformatie en zeventiende eeuw

Luther, Maarten, Lectures on Genesis, in: Luther's Works, delen 1-8, Concordia, Saint Louis 1958-1966.

Calvijn, Johannes, Verklaring van Jozua, Richteren en Ruth, De Groot Goudriaan, Kampen.

Bèze, Théodore de, Du droit des magistrats sur leurs sujets (1574); uitgave R.M. Kingdon, Droz, Genève 1970.

Brutus, Stephanus Junius (Ph. du Plessis-Mornay en H. Languet), Vindiciae contra tyrannos (1579); uitgave en vertaling George Garnett, Cambridge University Press 1994.

Buchanan, George, De iure regni apud Scotos dialogus (1579); uitgave en vertaling Roger A. Mason en Martin S. Smith, Ashgate, Aldershot 2004.

Crespin, Jean, Histoire des martyrs persécutés et mis à mort pour la vérité de l'Évangile; uitgave D. Benoit, Toulouse 1885-1889.

Groot, Hugo de, De iure belli ac pacis libri tres (1625); uitgave P.C. Molhuysen, Leiden 1919.

Knox, John, *The History of the Reformation in Scotland*; uitgave W.C. Dickinson, Edinburgh 1949.
 Nederlands: *Het leven en zalig sterven van Mr. Johannes Knox*, Gebr. Den Hertog.

Léger, Jean, *Histoire générale des églises évangéliques des vallées de Piémont ou vaudoises*, Leiden 1669.

Locke, John, *Two Treatises of Government* (1689); uitgave Peter Laslett, Cambridge University Press 1988.

Oranje, Willem van, *Apologie ofte Verantwoordinghe* (1580); uitgave H. Wansink, Nieuwkoop 1980.

Rutherford, Samuel, *Lex, Rex, or The Law and the Prince* (1644); herdruk Sprinkle Publications, Harrisonburg 1982.

Bonar, Andrew A. (red.), *Letters of Samuel Rutherford*, Edinburgh 1891.

Walker, Patrick, *Some Remarkable Passages of the Life and Death of Mr. Alexander Peden* (1724), in: *Six Saints of the Covenant*, uitgave D. Hay Fleming, Londen 1901.

Arnaud, Henri, *Histoire de la glorieuse rentrée des Vaudois dans leurs vallées*, Kassel 1710.

Marteilhe, Jean, *Gedenkschriften van een galeislaaf, De Banier*, Utrecht 2012.

Negentiende en twintigste eeuw

Hodge, Charles, *Systematic Theology*, deel III, Scribner, New York 1873, hoofdstuk XIX, paragraaf 13.

Bonhoeffer, Dietrich, *Ethiek*, vertaling G.W. Marchal, Boekencentrum, Zoetermeer 2012.

Zimmermann, W.-D. en R.G. Smith (red.), *I Knew Dietrich Bonhoeffer*, Collins, Londen 1966.

Boom, Corrie ten, *De Schuilplaats, Gideon, Hoornaar* (oorspronkelijk *The Hiding Place*, 1971).

Frame, John M., *The Doctrine of the Christian Life*, P&R, Phillipsburg 2008.

Geisler, Norman L., *Christian Ethics: Contemporary Issues and Options*, tweede uitgave, Baker, Grand Rapids 2010.

Douma, J., *De tien geboden: handreiking voor het christelijk leven*, Kok, Kampen.

Grudem, Wayne, "Why It Is Never Right to Lie", paper Evangelical Theological Society 2012 (waynegrudem.com).

Woods, Stephanie A., *Telling Bold Lies: Martin Luther's Theology of Deception*, dissertatie Boston University, 2023.

Du Preez, Ron, "A Holocaust of Deception: Lying to Save Life and Biblical Morality", *Journal of the Adventist Theological Society* 9 (1998), blz. 187-220.

Geschiedenis en politieke theorie

Coffey, John, *Politics, Religion and the British Revolutions: The Mind of Samuel Rutherford*, Cambridge University Press 1997.

Gelderen, Martin van, *The Political Thought of the Dutch Revolt 1555-1590*, Cambridge University Press 1992.

McFarlane, I.D., *Buchanan*, Duckworth, Londen 1981.

Mason, Roger A., *Kingship and the Commonwealth: Political Thought in Renaissance and Reformation Scotland*, Tuckwell, East Linton 1998.

Krijgskunde en inlichtingen

Andrew, Christopher, *The Secret World: A History of Intelligence*, Yale University Press, New Haven 2018.

Gilbert, Vivian, *The Romance of the Last Crusade: With Allenby to Jerusalem*, D. Appleton, New York 1923.

Hadnagy, Christopher, *Social Engineering: The Art of Human Hacking*, Wiley 2010; tweede uitgave *The Science of Human Hacking*, Wiley 2018.

De vervolgte kerk

Hattaway, Paul, Brother Yun, Peter Xu Yongze en Enoch Wang, *Back to Jerusalem*, Piquant, Carlisle 2003.

Hattaway, Paul en Brother Yun, *De Hemelse Man*, Medema, Vaassen 2004.